

Церква і Нарід

ДВОТИЖНЕВИК, ПРИСВЯЧЕНИЙ ЦЕРКОВНИМ
І ЦЕРКОВНО-ГРОМАДСЬКИМ СПРАВАМ.

Рік III.

Кремянець, 15 лютого 1937 р.

Ч. 4.

АРХІЄПИСКОП АЛЕКСІЙ.

Слово в свято Стрітєння Господнього.

„Нині одпускаєш раба Твого, Владико... з миром” (Лк. II, 29).

Невимовну красу й насолоду мають в собі ці святі слова, коли оглянешся довкола себе. Від них так і дише святостю, вірою, спокоем, яких давно не знає сучасний світ. Проглосити такі слова міг тільки чоловік, котрий знав, для чого дане йому життя, котрий прожив його праведно і благочестиво, котрий спокійно стояв перед лицем смерти, не тільки не боячися її, а бажаючи її...

Здавалося б, що й нам можна було б мати настрої старозаконного праведника, який зєднав в собі найкращі думки і почуття людські від первозданного чоловіка до Христа, коли ми тепер являємося свідками надзвичайних явищ нашого часу, коли перед нами—цілком апокаліптичні картини. Бо ж ми щодня бачимо того білого коня об'явленого, на якому сидить їздець, що має стрілу і виглядає як побідник (Апок. VI, 2). Це—сучасне відступництво від Христа, яке тримає в руках своїх отруту стрілу, сучасну пресу, і блискавично отрує людність солодкою отрутою невір'я і безбожжя, гаданої свободи і морального безбоязья. Бо ж ми вже бачимо і того рижого коня, на котрому сидить той, хто має великий меч, і кому дано взяти мир з землі, щоб люде убивали один одного (Апок. VI, 4) таким оружжам і способами, яких не знав до наших часів світ. Бо ж ми бачили і бачимо то тут, то там і гнідого коня з їздцем, який має міру в руці своїй (там же, 5) і ширить повсюду ту дорожнечу, яка так згубно відбивається на житті людей. І цей їздець навмисне нищить засоби до життя, палячи їх в огні і топлячи їх в воді, щоб не впадала дорожнеча. І там, де ще недавно все було так дешево і доступне, нині ні до чого не можна

доступитися зза дорожнечі. Бо ж нині то там, то тут вже виїзжає часами і той блідий кінь, їздець на котрому іменується смертю, яка вбиває мечем, голодом і мором (Ап. VI, 8). Бачимо ми вже і того звіря, що вийшов із бездни (Ап. XI, 8), хулить Бога і озброївся на небо і небожителів, веде війну зі святими і побіждає їх во всякому народі і племені (Ап. XIII, 6—7). Це—то він, древній дракон, переслідує Церкву Христову—ту апокаліптичну жену, котра мусить ховатися від змія (Ап. XII, 13—14). Не маючи сили проти тієї Жени, дракон вступив у боротьбу з тими, що від насіння Її, заховують заповіді Божі і мають в собі свідоцтво Господа Ісуса (Ап. XII, 17). І скільки вже тих, що одяглися в білу одіж і прийшли від великої туги до Бога, Який витирає всяку сльозу з їх очей (Ап. VII, 13—14, 17). Їх таке множество зі всіх племен і народів, що ніхто не може їх почислити (9).

От тепер би нам найкраще було не боягися смерти і спокійно зустрічати її зі словами Тайновидця „блаженні мертвії, що вмирають в Господеві“ (Ап. XIV, 13)... Тепер би якраз треба було нам, що бачили сумні апокаліптичні картини, чекати і молитись, щоби Господь учинив нас свідками і величної картини Свого другого пришествя. Здавалося б, яке щастя було б зобачити Того, Хто сидить на білому коні, Того, Хто називається вірним і правдивим, на одежі і бедрі Котрого написано: Цар царів і Господь господствуючих, за котрим би слідували на білих конях війська небесні, одягнені в білий і чистий віссон (Ап. XIX, 11, 14, 16).

Та де там. Мало серед нас таких, щоб мали такі високі думки і таке мужнє серце, бо ж ми подібні до тих людей, про яких говорить Тайновидець: „Інші ж люди, котрі не вмерли від пошестей (війни, голода, мора) не покаялися в ділах рук своїх... не покаялися вони у вбивствах своїх, в блуді своєму, в злодійствах своїх“ (Ап. IX, 20-21). А тому-то ми і боїмося смерти і готові сказати горам і холмам: „Упадіть на нас і сховайте нас від лица Того, Хто сидить на престолі від гніва Агнця, бо прийшов великий день гніва Його, і хто може встояти“ (Ап. VI, 16—17).

Правда, попадаються і серед нас такі, що ніби-то бояться смерти і, відбіраючи собі життя, говорять і пишуть: на варт жити, життя надоїло. Але це нещасні люди, через голови і серця яких іноді пройшло дуже розпустної

науки, або мали в житті своїому безліч падіння, поки впали так глибоко і безнадійно, що в таку страшну петлю затягнув їх, наперед затуманивши, сам „душогубець з початку“ (Іоан. VIII, 44). Борони нас, Боже, від такої небоязні смертної! Нехай заховає від неї свідомість, що життя чоловіка є дорогоцінний дар небесного Отця, Котрий покликав нас з нікчемности та у всім дав нам почувати благо існування: і в низчій тілесній стороні життя, і особливо в глибинах людського духа. Краще вже боятись смерти, а правдивіше суда посмертного, ніж так по блюзнірськи і грубо топтати дари життя, так легковажно і з призириством розривати його.

А всеж таки, бійся—не бійся, а до кожного з нас прийде час смертний, і хтось повинен добре підготувати нас до нього. І хто ж, як не Мати наша — Св. Церква Христова? Це вона навчає нас, що смерть є тільки переміна життя, ступінь від гарного до ще ліпшого, від менш до більш досконалого, від часового до вічного. „Тепер ми бачимо,— пише св. Апостол,— як би скрізь тускле шкло, гадательно, а тоді ж лицем до лиця“ (1 Корф. XIII, 12). Тутешне життя має дуже багато ріжнومانітних радощів, там обіцяються радощі нові, до сього часу нами незвідані і навіть неспогодані, бо „не бачило того око, не чуло ухо, і не приходило то на серце чоловікові, що приготував Бог, люблячим Його“ (1 Корф. II, 9). „І возрадується серце Ваше,— каже нам в лиці свв. Апостолів Господь,— і радости Вашої ніхто не одієме від вас“ (Іоан. XVI, 22). Для того-то віруючий від усього серця дякує Богові за дари і радости сього дочасного життя, а коли Отець Небесний покличе його до Себе ближче, він спокійно з радісною надією повинен відійти, віддаючи себе в руки Божественної любови.

І як любовно-премудро готує нас до такої саме свідомости, що до часу смерти, Мати наша Церква. Вона знає, що для нас страшне, величає є пришествя Господа із тьмами ангелів небесних, — і ось Св. Церква в свої церковні свята являє нам прості смиренні картини, які так зрозумілі для нас і повчають нас більше, ніж грізні явища. Ось і нині Вона представляє нам в святі Стрітіння Господня образок, в якому все так просто: і Богомладенець, про Якого ніхто не подумав би, яке високе призначення Йому уготоване, і Пречиста Діва з Праведним Іо-

сифом, які, в бідності своїй, спромоглися принести в жертву за свого Первенця тільки дві горлиці, два птенці голубині, і стариця Анна-пророчиця, яка майже все життя своє провела при храмі в пості й молитві, і той сідовласий глибокий старець Симеон, про котрого так просто сказано в Євангелії, що „він був муж праведний і набожний і сподівався утіхи Ізраїлевої“ (Лк. II, 25). Одначе, як ця простота глибока по своєму значінню і повчаюча! Богомладенець Христос повчає нас в се свято, що Він явився світові „не мнѣніем, ни привидѣніем, но истиною“, що Він „давий древле на Синаї закон Мойсею, днесь Младенець видиться, и, закон исполняя, в храм приноситься“. Для чого? Для того, щоб і нам засвоїти вагу та необхідність виконання Закону Свого, Своєї науки.

Пресвята Діва зі Своім Обручником, орудія Бога Всевишнього, показують нам усі нині, а особливо батькам християнським, значіння церковних законів і установ і навчають нас обовязковости їх виконання. Тому ж повчає нас і Св. Анна-пророчиця, достоїнство якої св. Євангелист поставляє в тому, що вона не відходила від церкви, „постом і молитвами служачи день і ніч“ (Лк. II, 37). Повчаючий для нас і вік її, особливо для тих, хто любить життя та малодушно боїться смерті, бо св. Анна, хоч постійно постилася, а жила більше восьмидесяти літ. Ясно, що хто повздержується і захоче пости ради Бога, той може мати в нагороду довголіття і глибоку безболісну старість.

Але св. Євангелія сьогднішня найбільш уваги присвячує старцеві Симеонові, який власне і являється для нас нині найбільшим і найкращим проповідником. Який, найперше, прекрасний образ цього старця, все життя котрого було довгим сподіванням, і який тепер зобачив здійснення заповітних бажань свого серця. Це з його, власне, уст вирвались такі зворушливі слова: „Нині одпускаєш раба Твого, Владико, з миром“ (Лк. II, 29). Яка ясність думки, який спокій духа! Ані тіни якого-будь страху, або замішання і не тільки безстрашно, але радісно йде він у відкриті перед ним ворота вічності. Чи дуже знайдеться між нами таких, які бажали б з охотою розлучитися зі світом, з його благами і насолодами? Але не будемо пересуджувати других, хто і як дивиться на свою смерть, кождому з нас треба подумати про свою кончину, розмислити над тим, що потрібне, щоби кончина наша була „безбо-

лісною, непостидною і мирною“. Подумаємо, розважимо, і кожний із нас в храмі Божому сьогодні може знайти те, що й старець Симеон, себто Спасителя. Старець Симеон прийшов до храму для Стрітення Богомладенця по надхненню від Духа Святого, і нас безумовно привів сюди — в св. храм Дух Божий, щоби наставити, як цей старець жив на землі, щоби і нам не бути занадто пристрастними до цього дочасного життя, ні занадто боятися смерті.

Св. Євангелист оповідає, що праведний Симеон „був чоловік праведний і набожний і сподівався утіхи Ізраїлевої, і Дух Святий був на ньому“ (Лк. II, 25). Чи не це праведне і побожне життя приготувало йому мирну кончину? Чи не сподівання кращих благ і життя спонукало його спішити до кращого світу? Так, безумовно так. Щоби вмерти спокійно, треба жити побожно і чеснотливо. За худим життям завжди слідує зла смерть, а за добрим—блаженна і мирна кончина, бо ж ніхто з нас не бачив і не чув, щоб хтось в останні хвилини життя радувався, що він прожив вік свій у гріхах і розпусті, чи, пак, хтось при кончині своїй плакав і каюся, що він жив у чеснотах. Не було і не буде таких прикладів, бо всі знаємо з досвіду, що пороки спричиняють тяжкі хвороби і несуть жорстоку смерть.

А яка глибина віри праведного Симеона! Бо кого бачив він в храмі Єрусалимському? Бідного Младенця, принесеного в храм бідняками, Дитя без слави і зовнішнього блиску, якими оточується в других релігіях дитинство богів і вождів. І в тому Младенцеві він одкриває Того, Хто є славою Ізраїля і мав повернути і просвітити язичників. А ми? Чи ми маємо віру старця Симеона? Він вірив, коли Ісус був сорокаденним Младенцем, коли нічого ще не зробив на землі, коли тільки Марія і Іосиф були коло Нього. А ми бачимо Його оточеного пророками, апостолами, сонмом вибавлених всіх віків, які віщують про Його, проповідують про Нього і свідчать, що єдино в Ньому знайшли вони прощення, світ і спокій. Ми бачимо Його незрівняне життя, чудеса, розповсюдження Його Євангелії, історію Його Св. Церкви, таку дивну і величну, і все діло Христове в просвіщенні умів, у випревленні волі, в святості почуть людських. А чи віра наша може зрівнятися з тою вірою, якою жив праведний старець?! Жити вірою,— значить творити діла богоугодні (Єф. V, 9), бо віра без

діла мертва (Як. II, 17). Праведники були подібними до нас людьми, а Господь наш „учора, сьогодні, той же самий і во віки“ (Євр. XIII, 8). І коли праведники могли творити діла віри, жити праведно і благочестно, то можемо так жити й ми, не дивлячись на ростління в наші часи характерів і звичаїв. А коли можемо, то й повинні, щоби бачити кончину свою мирну і не боятися смерти.

Но, здається, найважливішою причиною мирної кончини праведного Симеона було те, що він „сподівався утіхи Ізраїлевої“, себто з вірою і упованням очікував пришествия Спасителя, і що „Дух б'є Свят в нем“... І коли він чаяв? Коли в Св. Землі панували чужинці, коли на сідалищі Мойсея сиділи горді і лицемірні священники-фарисеї, коли релігійний фомалізм покривав ніби саваном усю юдейську націю, коли тодішні мислителі-садукеї глумилися над усім святим і насміхалися над обіцяним приходом Месії. І от, серед тієї холодної байдужности, старець Симеон все чекає. Ні жалюгідний стан Ізраїля, ні глумління невірних, ні байдужість священства, ні вік старця, ні сиве волосся, які вказували, що час мрій вже пройшов, — ніщо не могло ослабити в праведному старцеві його неперебореної надії. Підтриманий Духом Святим, Симеон чекає, аж до того дня, коли зміг проголосити своє: „Нині одпускаєш“.

Який в цьому приклад для нас і яка наука для віруючих усіх часів, бо ж усякий християнин є тим чоловіком, який сподівається. Ми бо ж усі сподіваємось воскресення мертвих і життя будучого віку, і боятися нам смерти значить тратити надію на воскресення і життя. Маємо ми в собі і Духа Святого, бо усі віруючі, по слову Апостола, суть „храми Духа Божія“, а хто має в собі Духа Божого, той не може не бачити очима віри, що смерть є не більш, як сон, як придбання (Фил. I, 21)... Такий не рідко каже з Давидом: „Увы мн'є, яко пришельствоє мое продолжися; когда приду і явлюсь лицу Божію“ (Псал. СХІХ, 5). Такий не рідко говорить з Апостолом: „Окаянный я чоловік, хто мене збавить від тіла смерти сієї“ (Римл. VII, 24). І чим він близький до смерти, тим він стає спокійнішим, бо вірує, що коли земний „будинок тіла його розпадеться, він буде мати хramину нерукотворну, вічну на небесах“ (2 Корф. V, 1). Бо що є життя наше по слову Божому? А от що: „цвіт і тінь, вітер, дим, трава (Пс. СІ, 4, 5, 12),

і пар“ (Як. IV, 14). А що є смерть? Смерть назвав батьком своїм правед. Іов: „гріб домівка моя, в темряві ж моя постеля, смерть бо мужу покой“ (Іов. XVII, 13—14). А для того чи слід привязуватися до країни, де не маємо „перебуваючого града“? Чи небезпечна, також, і смерть, для котрої, власне, ми і на світ прийшли!

Алеж в цій великій науці, яку започаткував нам старець Симеон, ми не забуваємо, що життя будучого віку є Христове Царство, бо цього царства ми також неустанно чекаємо і молимо про нього „нехай прийде Царство Твоє“ (Мф. VII, 10). На землі те царство „в нас“ (Лк. 17, 21) і „силою береться“ (Мф. XI, 12), а вирозуміти його в собі і увійти в нього ми не інакше можемо, як скорботами, як і слово Боже навчає: „многими муками треба нам в Царство Боже увійти“ (Діян. XIV, 22). Це знав і праведний Симеон, бо він, благословивши Пречисту Діву і Її Обручника, сказав Марії: „От лежить Сей на те, щоб падали і вставали многі і щоб бути знаком суперечіння, і Тобі Самій оружје пройде душу“ (Лк. II, 34—35).

Спаситель прийшов в світ, „щоб діти Божі розсипан зібрати в одно“ (Іоан XI, 52), щоб кожний був мудрим від Його науки і дихав Його життям, а віковичне „відступництво“ не хоче того єднання. Воно складається з гордих, лукавих, розпустних людей, для котрих Христос є „знаком суперечення“. І вже з дитячих пелюшок Христос є „знаком на те, щоб падали і вставали многі“. Так, коли ангели славили Рожденного Бога, пастухи поклонялися Йому, і волхви несли Йому дари,— Ірод смутився зі своїми однодумцями і готовив смерть Богомладенцю; коли „почав Ісус робити і навчати“ (Діян. I, 1), багатьох слухали Його, повчалися у Нього і слідували за Ним, а книжники і фарисеї горді, лукаві і розпустні переслідували скрізь Христа і клеветали на Нього, ніби Він був обманцем і творив чудеса силою веельзевула; коли Господь був на хресті, і тоді не замовкли суперечки зза Нього, бо один розбійник молився Йому, а другий злословив Його, сотник ісповідав Його Сином Божим (Мф. XXVII, 54), а книжники і старійшини говорили: „Других спасав, себе ж не може спасти“ (Мф. XXVII, 42); після вознесення Господнього почалася історія Церкви Христової, і на всьому протязі Її Христос не переставав бути „знаменієм пререкаємим“: одні

приняли науку Христову, піднімались від грішного життя і стояли за правду Христову до крові, а другі блазнилися тою наукою і падали. Сучасне ж відступництво від Христової науки, яке ми бачимо в родинах, громадах, державах та в окремих особах, так велике, що часом хочеться звернутися: о, всемогучий Господи! чому Ти не явишся в громах і блискавицях, щоби усіх повернути до істини. А Господь відповідає нам устами праведного Симеона: тому не являюся так грізним, „щоб виявились многих сердець думки“ (Лк. II, 35); тому, щоби до кінця світа Я міг питати людей: „за кого Мене приймають люде?“ (Мф. XVI, 13). Христос сказав: „Блажен той, хто не поблазниться мною“ (Мф. XI, 6). А тому блаженим може бути кожен з нас, хто дбає ще на землі про царство Боже, яке „в нас“ (Лк. XVII, 21) і силою бере його, не боячися скоків коня відступництва, яке широкою рікою розлилося в наші дні по цілому світі. Блажен той, хто і нині, як праведний Симеон колись, силою віри придбає сміливість в останній свій час сказати: „Нині одпускаєш раба Твого, Владико, з миром, бо бачили очі мої спасіння Твое“.

Велика туга на землі від суперечок за Христа, але цього ще мало, бо життя є боротьба, подвиг, а де подвиг і боротьба, там і страждання, часом до крові, до смерті, страждання в виді „роspinання пристрастей і похотей“ в собі самих, і страждання такі, які бачить нині увесь світ в тих країнах, де панує відступництво від Христа. Ми—воїни Христові і, як воїни на сторожі, мусимо стояти до кінця, не сміємо зійти зі свого становища, бо сором бігти з поля боротьби. Найбільші наші іспити і скорботи у тім, щоби думку нашу скерувати туди, куди ми, привязані до земних благ, неохоче стремимо. І треба звідсіля признати, що такі потрібні на землі страждання, боже Бог в інший спосіб і не признається на землі. Так, ми часто любимо говорити про царство істини, перемогу правди, але нам потрібно перенести на собі несправедливість людську, щоби ми зрозуміли усі земні неправди, во всій їх тяжкій дійсності, а зрозумівши, звернулися до Бога з гарячою і усердною мслитвою. Ми не тільки співчуваючи, але хвалючись думаємо й говоримо про страждання людські, але треба, щоби нас самих постигло горе, щоби ми самі постогнали в тяжкій хоробі, знаходячися часто між життям і смертю, щоби ми самі зазнали тяжкої

біди, бо тільки тоді, коли і нашу душу пройде проречене старцем Симеоном оружје, ми можемо зрозуміти тих, котрі страждають. Тільки наші власні страждання змушують нас відкликатися на чужі скорботи, тільки вони допомагають нам усердно призивати і царство Утішителя „нехай прийде царство Твоє“ (Мф. VI, 16). Тільки в світлі своїх потреб, скорбот і страждань ми можемо наблизитись до тих, хто постраждав від сксків рижого, гнідого і білого конів і хто став жертвою злоби дракона і звіря з бездни. А вони вже там... в царстві Христовому, де правда жие, вони ждуть нас і, виглядаючи на тому березі, разом з одшедшими від нас дорогими отцями, любими матерями, милими подружжями, коханими дітьми, братами, сестрами, друзями, кличуть нас до себе. Будемо ж всемірно старатися і молити Господа, щоби він поміг нам ніколи не забувати значіння страждань і скорбот, достояти на нашій сторожі до останньої хвилини життя і на порозі вічності спокійно сказати разом з праведним старцем Симеоном: „Нині одпускаеш раба Твого, Владико, по слову Твоєму з миром“.

От таку-то науку подає нам в свято Стрітєння Господнього Праведний Симеон Богоприїмець. Він учить нас, як жити, щоб не боятися смерті, він наставляє нас, що ні боговідступництво, ні скорботи і страждання не страшні для нас, коли ми стремимо до царства Христового.

Єдине, чого ми маємо боятися, — це відповіді на страшнім суді Христовому, бо ж безсумнівно буде той суд. І як дійсно явився Христос во храмі Єрусалимському, з самих перших днів земного життя свого навчаючи людей виконувати заповіді, — так безсумнівно явиться Він, щоб виявити перед усіми, хто і як виконував Його науку. Таким чином вже на початку земного життя Господнього, в Його Стрітєнні во храмі, провіщається Стрітєння Господа при кінці світу, — як і при Вознесенні Його на небо, коли на горі Єлеонській зявилися свв. Апостолам небожителі і сказали: „Сей Ісус... знову прийде в тій же славі, в якій йде тепер на небо“ (Діян. I, 11). І розуміється, прийде вже не для страждання, а для „відкриття праведного суда Свого“ (Римл. II, 5). Алеж провіщає нам нині цей суд Свій не грізний Всесвітній Суддя, а смирений і кроткий Христос, який уничижив Себе не тільки до прийняття

ества чоловічого, але і до рабського хрищення в Йордані і до виконання закону, який Йому-Законодавцеві не був потрібний. Цього кроткого в покорі Христа не убоявся, а благословив праведний Симеон, який бачив в Ньому не тільки Спаса Свого, але й Суддю, що Єдиний міг відпустити його з миром. А це й нам дає сміливість мати надію, що Суддя і для нас буде милостивий, і бажати, щоб скоріш сповнилася Його обітниця: „Се гряду скоро, і заплата Моя зі Мною, щоби воздати кожному по ділам його“ (Апок. XXII, 12)... Нехай же „неправедний ще ділає неправду; нечистий нехай ще опоганюється, праведний нехай оправдується ще, і святий нехай освящається ще“ (Ап. XXII, 11), а ми будьмо готові завжди сказати: „Єй, гряди, Господи Ісусе“ (20).

Вшануймо ж, други мої, це свято, яке дає нам стільки утішних надій, такою молитвою: „Всемогучий Боже! утверди в умах наших живе пізнання нашого життя і нашої смерті, щоби. надхнені вірою й терпінням в житті, виховали ми в душах своїх християнське бажання розв'язати узи брентного тіла і з'єднатися з Тобою, Господем нашим! Утверди в серцях наших утішне переконання, що „коли живем, Господеві живем, коли ж умираем, Господеві умираем: то чи живем, чи умираем, Господні єсьми“ (Римл. XIV, 8).

О, нехай би молодь наша завчасу навчилася пам'ятати правдиву ціль цього короткого й прискорбного життя! О, нехай зрілі мужі і жени успівають в християнських добродітелях і побожності, з якими мусять явитися пред лице Боже! О, нехай і старість не забуває приготувати себе до небесної Отчизни помноженням віри і надії! О, коли б кожний з нас, довершивши призначене йому, міг сказати те, що сказав Симеон праведний, прийнявши на свої руки Божественного Младенця! О, коли б то! Але, нехай буде во всьому з нами воля Господня! Амінь.

Безбіжник, хоче він того чи не хоче, наспразді визнає Бога. Бо він не може не визнавати того, що є закон його життя, закон, якому він мусить коритися, але від якого може ухилитися. Ось це-то визнавання вищого, не осягненого й не пізнаного закону людського життя і є доказ існування Бога.—Бог виявляється в хороших думках, в правді слова, в щирості поступовання й духом своїм дає добробут і вічність світові.

З е н д а в е с т а.

МИХАЙЛО КОБРИН.**Про Святе Письмо, або Біблію.**

(Продовження).

III. Зміст священних книг Нового Заповіту.

Всіх священних книг Нового Заповіту є двадцять сім. Так само як і старозаповітні книги, вони поділяються на 1) законоположні, 2) історичні, 3) учительні й 3) пророчі.

До законоположних книг належать чотири євангелії: від Матфея, Марка, Луки та Йоана. В них розповідається історія земного життя Ісуса Христа, Його хрестної смерти, воскресення з мертвих і знесення на небо, а разом із тим Його наука й чудеса. Євангелія — слово грецьке; по нашому — добра вість. В головному й істотному зміст всіх чотирьох євангелій зовсім однаковий, а не рідко навіть висловлений тими самими словами. Але в той самий час всі євангелії мають деякі особливості, в залежності від ріжниць осіб, для яких вони були написані, а також від неоднакової мети, з якою були написані.

1. Євангелію від Матфея написав коло 41 року по Різдві Христовому євангеліст Матфей, один із дванадцяти апостолів. Написав він для євреїв і мав на меті доказати їм, що Ісус Христос це той самий Месія, якого було обіцяно пророцям єврейського народу й провіщено пророками. Тому свою євангелію він починає родоводом від Авраама до Давида й показує, що на Христі сповнилися пророцтва.

2. Євангелію від Марка написав коло 44 року по Р. Хр. ученик і співпрацьовник апостола Петра євангеліст Марк. Написав він для поган, яких хотів переконати, що Христос є Бог, тому подробно описав чуда Христові.

3. Євангелію від Луки написав євангеліст Лука, один із 70 апостолів, сопутник апостола Павла. Написав він її коло 64 року по Р. Хр. для знатного мужа Феофіла для переконання його у вірі Христовій; тому то він з особливою повнотою й упорядкованням уложив події земного життя Ісуса Христа, причому відмітив чимало подій, в яких виявилась любов Христа до поган.

4. Євангелію від Йоана написав євангеліст Йоан, один із дванадцяти апостолів, в кінці першого століття після Р. Хр., для ефеських християн, бо серед них завелися еретики, що відкидали Божественне достоїнство Ісуса Христа. Бувши написана після перших трьох євангелій, ця євангелія доповнює в дечому перші три євангелії. Тоді як ці євангелії зображають галилейську діяльність Христа, євангелія від Йоана говорить переважно про чудеса й промови Христа в Юдеї та Єрусалимі. Через те, що ціла євангелія від Йоана перейнята думкою про Божество Ісуса Христа, апостола Йоана названо Богословом.

Всі чотири євангелії, в наслідок того, що вони говорять про того самого Ісуса Христа, звичайно називаються одним іменем „Євангелія”. А перші три євангелії, через те що вони говорять про Ісуса Христа майже тими самими словами, називаються в науці синоптичними, а автори їх синоптиками.

До історичних книг належить

5. Книга Діянь святих апостолів. Написана вона не раніш 67 року по Р. Хр. і містить в собі оповідання про знесення Ісуса Христа на небо, про зшествя Святого Духа на апостолів, про діяльність апостолів Петра й Йоана серед юдеїв і диякона Филипа серед самарян. Потім, після оповідання про навернення апост. Павла, в книзі Діянь говориться переважно про місіонерські подорожі й труди апост. Павла.

До учительних книг належать 1) сім соборних послань і 6) чотирнадцять послань апостола Павла. Посланнями називаються письма святих апостолів до християн взагалі, до окремих християнських громад і навіть до окремих осіб. Соборними посланнями називаються ті послання, що написані для християн взагалі, а не для якої окремої громади або особи. Друге й третє послання Йоана Богослова, хоч написані до окремих осіб, причисляються до соборних послань тому, що перше послання того ж апостола має характер соборний і уміщується завжди разом з другим і третім посланнями.

6. Соборне послання апостола Якова, брата Господнього, першого єпископа єрусалимської церкви. Написано воно до християн з юдеїв, розсіяних з приводу гонення на них з боку юдеїв, що не увірували в Христа. В своєму посланні апостол закликає християн з терпеливістю й радістю переносити скорботи життя і навчає, що для християнина не досить мати віру в Христа, а необхідно виявляти цю віру в добрих ділах.

7. Перше соборне послання апостола Петра, написане до християн з юдеїв, розсіяних в Малій Азії. В ньому апостол навчає про необхідність святого побожного життя, про послух державній владі, про терпеливе перенесення страждань, а крім цього дає правила життя для пастирів і пасомих, для чоловіків, жінок і слуг.

8. Друге соборне послання апостола Петра, написане також до християн з юдеїв розсіяння, з приводу появи серед них лжеучителів. В посланні апостол показує неправду науки лжеучителів про друге пришествя Христа й кінець світу, дає правила побожного християнського життя. Послання написане перед смертю апостола, і тому становить наче заповіт його.

9. Перше соборне послання апостола Йоана Богослова, написане незадовго перед зруйнуванням Єрусалима, для ефеських християн, з приводу появи серед них еретиків, що відкидали божественне достоїнство

Ісуса Христа й значіння Його смерти, а в моральному житті проповідували свобідне порушення заповідей Божих. Апостол показує неправду такої науки й закликає до чистого святого життя, до взаємної любови.

10. Друге соборне послання апостола Йоана Богослова, написане до якоїсь яні. В ньому апостол висловлює радість з приводу вірности дітей її істині, закликає додержувати заповідь про любов і остерегає від лжеучителів.

11. Третє соборне послання апостола Йоана Богослова, написане до якогось Гая. В ньому апостол хвалить Гая за гостинність і вірність істині та добру, і осуджує якогось Діотрефа, що зачиняв свої двері перед ближніми.

12. Соборне послання апостола Юди, брата Господнього, написане до християн з юдеїв розсіяння. В ньому апостол остерегає від лжеучителів, зображає їх розпутне життя й погрожує їм страшним судом і вічними муками.

Послання апостола Павла є 14. З давнього часу вони уміщаються в Біблії в певному порядку. Порядок цей має в своїй основі не час написання послань, а важність тих церков і осіб, до яких вони були написані. Послання до Римлян поставлено на першому місці, бо Римляни це мешканці столиці. Послання до Коринфян поставлені на другому місці, бо Коринфяни відзначалися багатьома надзвичайними дарами Духа Святого. Що торкається часу написання, то раніш всіх послань було написане перше послання до Солунян, потім друге до Солунян, потім до Галатів, перше до Коринфян, друге до Коринфян, до Римлян, Філіпійців, Єфесян, Колоссянам, Філимону, Євреям, до Тита, перше послання до Тимофея і нарешті друге до Тимофея.

13. Послання ап. Павла до Римлян. Написане воно з приводу незгоди, яка була між християнами з юдеїв та поган. Апостол в посланні доказує, що ані юдеї не можуть отримати оправдання перед Богом через виконання закону Мойсеевого, ані погани—через свою мудрість, а всі можуть отримати оправдання тільки через віру в Ісуса Христа. В другій половині послання апостол вказує основи громадського й приватного християнського життя.

14. Перше послання до Коринфян. Написане воно з приводу незгоди між коринфськими християнами, з яких одні називали себе Павловими, другі Аполосовими, а треті Петровими. Апостол закликає їх до згоди, спокою та любови, навчає про шлюбне й безженне життя, про розсудливе відношення до їжи, про церковні зібрання, особливо при тайні св. причастя, про дари Св. Духа, про воскресення мертвих і нарешті про милостиню.

15. Друге послання до Коринфян. Воно написане з метою показати неправду науки лжеучителів, які старалися захитати в християнах довіря до апостола Павла й

його нзуки. Апостол вказує на свої труди, на біди та страждання, а також на особливі обявлення, які були йому від Бога, а в кінці послання загрожує, що коли прийде, то суворо поставиться до неслухняних.

16. **Послання до Галатів.** Написане воно з приводу того, що лжеучителі хотіли відхилити галатів від правдивої науки, проповіданої їм ап. Павлом. Апостол вказує на Боже покликання його до апостольського служення, на явлення йому Самого Ісуса Христа і на свої зносини з іншими апостолами Христовими, а потім вияснює, що Старий Заповіт був пастухом, себто приготував до Христа, і закликає уживати християнську свободу на добро, а не на зло.

17. **Послання до Ефесян.** Воно написане під час першого ув'язнення апостола Павла в Римі. Вказавши, що покликання й юдеїв і поган до спасіння було призначено Богом од віку, апостол потішає тих, що сумували з приводу його ув'язнення, закликає християн провадити життя достойне християнина, заховувати єдність духа й святість життя, подає моральну науку супругам, батькам, дітям, панам і слугам.

18. **Послання до Филипян.** Воно також написане під час першого ув'язнення, після одержання апостолом допомоги від филипян. Апостол закликає до згоди, остерігає від лжеучителів, навчає покори та інших моральних чеснот.

19. **Послання до Колосян.** В ньому апостол розвиває Божественне достоїнство Ісуса Христа і його відношення до світа й Церкви, закликає віддалятися світської філософії, а жити свято в науці Христа.

20. **Перше послання до Солунян.** В ньому апостол хвалить солунян за твердість у вірі й терпіння в скорботах, остерігає їх від зайвої печалі за умерлими з вірою в Христа, бо всі померлі воскреснуть перед другим пришестям Христа і раніш, ніж живі, зустрінуть його.

21. **Друге послання до Солунян.** Написано воно з приводу поширеної за часів апостолів думки про близьке друге пришестя Христа. Апостол вказує ознаки другого пришестя Христа й каже, що перед цим пришестям появиться на світі антихрист.

22. **Перше послання до Тимофея,** єпископа ефеської церкви. В цьому посланні апостол Павел навчає Тимофея, як він повинен виконувати своє пастирське служення, і дає правила щодо життя й поведження осіб священного сана, а також самого вибору їх.

23. **Друге послання до Тимофея,** написане під час другого ув'язнення апостола Павла. В цьому посланні апостол вказує на близькість своєї кончини, і внушає Тимофееві оберегати свою паству від лжеучителів.

24. **Послання до Тита,** єпископа критського. В цьому посланні апостол дає вказівки щодо вибору й рукополо-

ження пресвітерів і внушає йому, чого і як він повинен навчати свою паству.

Два послання до Тимофея й послання до Тита називаються пастирськими посланнями, тому що в них, крім загальних моральних правил, докладно зображаються моральні властивості єпископів, пресвітерів і дияконів і дається наука про богоустановленість цих степенів ієрархії.

25. **Послання до Філімона.** Воно написане з приводу повернення до багатого господаря Філімона його невільника Онисима, який чомусь втік від Філімона до Риму й там був навернений апостолом до християнської віри. Апостол просить Філімона, як християнина, прийняти цього невільника не як невільника, а як брата по вірі.

26. **Послання до Євреїв.** Воно було написане для тих Євреїв, що були віддані старозаповітному закону. В ньому апостол доказує, що Ісус Христос, як Син Божий, безконечно вищий, ніж ангели й старозаповітні пророки, що Його страждання й смерть подають віруючим такі блага, яких лише тінню було старозаповітне Богослуження. Потім апостол закликає християн до терпіння й твердості у вірі, вказуючи на те, що й старозаповітні праведники спасалися також вірою.

До пророчих книг Нового Заповіту належить

27. **Апокаліпсис, або Обявлення Йоана Богослова.** Написана ця книга Йоаном Богословом в місці його заслання на острові Патмосі, де він удостоївся надприродних видінь і обявлень про майбутню долю світа й Церкви Христової. Ці видіння й обявлення він записав в Апокаліпсисові. Через те, що книга Апокаліпсис трудна для зрозуміння, її не читають підчас богослужень. В Апокаліпсисові міститься пророцтва про друге пришествя Ісуса Христа на землю, про майбутнє воскресення всіх померлих, про кінець видимого світу й про стан праведників і грішників у майбутньому житті.

Всі перечислені 22 священні книги Старого Заповіту й 27 книг Нового Заповіту уважаються в Православній Церкві за каноничні. Ця назва походить від грецького слова „Канон“, що значить: правило, постанова, спис. Каноничними ці книги називаються тому, що за практикою старозаповітної церкви, за постановами соборів і за наукою Отців Церкви вони були внесені в спис (канон, індекс) книг дійсно пророчих і апостольських, обов'язуючих у питаннях віри й побожності. Ці книги називаються ще, як вище вже сказано, Богонадхненими, себто написаними під надхненням від Духа Святого. Каноничність і Богонадхненність цих книг засвідчена в 85 правилі святих апостолів, в 60 правилі Лаодикійського собора, в 33 правилі Карфагенського собора і в 39 посланні святого Афанасія Великого. В своїм посланні св. Афанасій називає ці книги „істинними“, „Богонадхненими“, „джерелами спасіння“, до яких „не можна нічого додавати, ані віднімати від них“.

(Далі буде).

СВЯЩ. НИКОЛАЙ МАЛЮЖИНСЬКИЙ.

Ш л ю б.

(Закінчення).

Після присяги читалася молитва 3-я „Боже Святый, создавый отъ персты человѣка“.

По перечитанню молитов по одним требниками наступало положення вінців, при чому відбувалося воно: або зовсім так як і тепер¹⁾, або різнилося тільки тим, що замість слів „Вѣнчається раб (а) Божій (ая) (имя рек) рабу(ѣ) Божому (ій), во имя Отца и Сына и Святого Духа. Аминь“, говорилося: „Вѣнчається раб (а) Божій (ая) (имя рек), во имя Отца и Сына и Святого Духа. Аминь“²⁾; після положення вінців священик згідно цих требників (за винятком требників Львівських з 1698 і 1645 рр.), благословляв молодих тричі, як і тепер, промовляючи тайно совершительні слова: „Господи Боже нашъ, славою и честію вѣнчай ихъ“. А потім читалися апостол і євангелія, ті, що й тепер читаються. Єктенія усилена й молитва: „Господи Боже нашъ, во спасительномъ Твоемъ смотреніи“. По других требниках, благословляючи вінцем і покладаючи його на голову, священик промовляв: „Славою й честію вѣнчалъ еси его (ю), и положилъ еси на главѣ его (ея) вѣнецъ отъ камени честна“³⁾. Після того правицю молодой дає в праву руку молодого й благословляє їх промовляючи: „Господи Боже нашъ, иже славою й честію вѣнчалъ еси святія своя мученики. Ты нынѣ вѣнчай рабы твоя сія (имя рек) вѣнцемъ славы и чести, вѣнцемъ мира, вѣнцемъ веселія во славу Твою: Отцу и Сыну и Святому Духу, нынѣ и присно и во вѣки вѣковъ“⁴⁾. По молитві цій, „аще хотетъ“, читає парамію з битія „Нарече Адам имена... мати всіх живущих“ (Гл. 2 ст. 20—25, Гл. 3 ст. 20)⁵⁾. Потім прокимен: „Господи Боже нашъ, славою й честію вѣнчалъ еси“. Стих: „Господи, Господи нашъ, яко чудно имя Твое по всей земли“. Апостол зач. 136 й Євангелія та, що тепер. Єктенія усилена й молитва: „Господи Боже нашъ, во спасительномъ Твоемъ смотреніи“.

По третіх требниках⁶⁾ священик, покладаючи вінці на молодих, промовляє: „Господи Боже нашъ, славою и честію вѣнчай его (ю)“, а потім, благословляючи їх, говорить: „Господи Боже нашъ, славою й честію вѣнчай ихъ“. „Положилъ еси на главахъ ихъ вѣнецъ отъ камени честнаго, живота прошиша у Тебѣ и даль еси имъ долготу дній во вѣки вѣка“. Потім: „Миръ всѣмъ! Главы ваша Господеви приклоните“ й молитва: „Господи Боже наш, в спасительномъ Твоемъ смотреніи“. Далі прокимен, апостол, євангелія і єктенія усилена—все, як і в требниках другої групи. Після усиленої єктенії читається молитва: „Благословень еси, Господи

¹⁾ Требник: Стратин 1606 р., Вильно 1617 р.

²⁾ Требник: Київ 1646, Львів 1682, 1695, 1698, 1619, Арс. Желіборського 1645.

³⁾ Требник: Остріг 1606, Євг. 1621 і 1638. Рукоп. Н. Муз, 68, 202, 13262.

⁴⁾ Ibidem і требники: Львів 1698 і Арс. Желіборського 1645.

⁵⁾ Рукоп. Н. М. 13262.

⁶⁾ Рукоп. Н. М. у Львові 29534.

Боже наш, иже тайного”, що тепер читається на початку Чину шлюбу після великої ектенії другою.

По четвертих, нарешті, требниках⁷⁾, перше ніж покладати вінці на молодих, читалася парамія з Битія, прокимен, апостол і Євангелія—ті, що і в требниках другої групи. Допіро після усиленої ектенії священник покладав вінці на молодих зі словами, що й в требниках групи третьої, а саме: „Господи Боже наш, славою й честью вѣнчай его (ю)“. Благословляючи молодих обох разом, так само як і в требниках групи третьої, священник говорив: „Господи Боже наш, славою й честію вѣнчай их. Положил еси на главѣ их вѣнец от каменї честнаго, живота просиша у Тебѣ и дал еси им долготу днїй в вѣки вѣка“. Потім „Мир всѣм! Главы ваша Господеви приклоните!“ і молитва, що в требниках групи другої читається при благословенні молодих, безпосередньо по положенню на них вінців: „Господи Боже наш иже славою й честію вѣнчал еси святыя своя мученики, Ты нынѣ вѣнчай рабы твоя сія (имя рек) вѣнцем славы и чести, вѣнцем мира, вѣнцем веселія во хвалу Твою: Отцу и Сыну и Святому Духу, нынѣ и приско и во вѣки вѣков“. Потім молитва раніш пропущена: „Благословен еси Господи Боже наш, иже тайного и чистого брака“; і, нарешті, молитва, що тепер читається після усиленої ектенії: „Господи Боже наш, во спасительном Твоем смотре́ніи“.

Що ж торкається московських требників до 1658 року, то вони найближче підходять до наших требників четвертої групи⁸⁾. Допіро з 1658 року зявляється на Московщині порядок тільки що розгляненої частини шлюбу такий, як ми маємо тепер, і який у нас на Україні вперше зявився ще в році 1606-му. Таким чином про вплив московських требників на наш теперішній требник, що до частин шлюбу від положення вінців і до усиленої ектенії та молитви: „Господи Боже наш во спасительном Твоем смотре́ніи“ включно, не може бути й мови.

Далі, згідно зі всіма нашими требниками, колишніми й теперішніми, виголошувалася ектенія просительна й співалося: „Отче наш“.

Після „Отче наш“, по одним требникам⁹⁾, благословлялося виною й взагалі все до самого кінця шлюбу відправлялося як і тепер.

В требнику ж митрополита Петра Могили й у всіх стародавніх наших требниках, друкованих після 1646 року¹⁰⁾, під впливом полеміки з латинниками, особливо з Касіяном Саковичем, благословення й причастя вже опущено, а молитву на освящення вина перероблено в той спосіб, що замість слів „И чашу общую сію подаваяй сочетающимся ко общенію брака“, написано: „и раб твоїх сих (имя рек), вѣнчавшихся в приобщеніе брака“. Опущено в ціх требниках, і з тої самої причини, також і кадіння молодих дівочка аналоя, хоч співати тропар: „Ісаїя ликуй“ і т. д.—

⁷⁾ Рукоп. Н. М. у Львові 29532, 14788.

⁸⁾ Требники: Москва 1633 і 1641 р. Рукоп. Н. М. у Львові 27672, 26912.

⁹⁾ Требник: Стратин 1406 р.

¹⁰⁾ Требник: Київ 1646 р., Львів 1682, 1695, 1698 і 1619.

положено. Решта, аж до кінця, як і тепер, крім требника львівського з 1698 року. (Особливості цього требника див. нижче).

В требнику Виленському 1617 року після „Отче наш“ положені виголоси: „Мир всѣм! Главы ваша Господеви приклоните“, і священник входить у вітвар та, взявши потір з Першеосвященими Дарами, виголошує: „Прежде освященная Святая Святых“ і причащає молодих. Люди співають причастен: „Чашу спасения прійму“, потім благословення вина й все аж до кінця, як і тепер.

Уділювання Святого Причастя підчас шлюбу молодим було стародавнім звичаєм церкви грецької¹¹⁾. У нас звичай цей також в старовину був не рідкий. В більшості рукописних требників наших¹²⁾ по „Отче наш“ положено запричащати молодих, після чого благословлялося вино, яке священник давав молодим пити, або мовчки¹³⁾, або промовляючи, по одним требникам¹⁴⁾: „Пойте силы святыхъ Тройцы: Отца и Сына и Святого Духа нынѣ и присно и во вѣки вѣком“, по іншим¹⁵⁾: „Се живита въ Святую Тройцу и пиета ново пиво всегда и нынѣ и присно и в вѣки вѣком. Аминь“. Після чого священник еднѣе руки молодих і веде їх круги. Люди співають тропарі на голос 7-й: „Господи Господи призры, с небеси и виждь и посѣти виноград сей и соверши его, его же насади десница твоя Господи“, „Святїи мучениц“ і „Слава Тебѣ Христе Боже наш“. Потім виголошувалася ектенія і священник читав науку: „Братіе, радуйтеся о Господи всегда и паки реку радуйтеся, кроткое ваше да разумнобудет всѣм чело еком, Господь близъ, ничим же пецѣтєся и Бог мира с вами да будет всегда нынѣ и присно и в вѣки вѣков“. Відпуст і по молитві: „Боже Боже наш, пришедый в Кану“, сзясеник відпускає молодих з церкви.

Знов в інших ще требниках¹⁶⁾ про уділювання молодим Святого Причастя нічого не згадується; після ж співу тропарів: „Господи, Господи, призры с небеси“ і т. д. положено читати молитву: „Боже, Боже наш, пришедый в Кану“. Потім відпуст і молитва на снятіє вінців, що й тепер. Молоді цілують Святу Євангелію й відходять.

Нарешті є ще требники¹⁷⁾, в яких закінчення шлюбу ріжнитьсѣ від тільки що зазначеного тим, що священник знімає вінці з молодих після тропарів: „Господи, Господи призры“ й перед молитвою: „Боже, Боже наш, пришедый в Кану“, промовляючи подібно як і тепер до молодого: „Возвеличен буди“ й до молодої: „І ты невѣсто“... Що ж торкається требників московських до Ніконовських, то згідно цих требників по „Отче наш“ уділювалося молодим Святе причастя й благословлялося вино. Посуду зпід благословеного вина наказується в цих требниках „сокрушать“. Після цього положено ходіння молодих круг „послонь“ під спів

¹¹⁾ Н. Одинцовъ. „Послѣдованіе Таинствъ въ церкви русской въ XVI вѣкѣ по рукописямъ Новгородской Софіевской и Московской Синодальной бібліотеки“. Страница 1882 р., ст. 53.

¹²⁾ Рукоп. Н. М. у Львові 29534, 29532, 14788, 12455 і 135.

¹³⁾ Рукоп. Н. М. 29532 і 14788.

¹⁴⁾ „ „ 12455 і 135.

¹⁵⁾ „ „ 29534.

¹⁶⁾ Требник: Остріг 1606, Євг. 1621, 1633. Рукоп. Н. М. 68, 202 і 13262.

¹⁷⁾ Требники: Арс. Желіборського, Львів 1645, Львів 1697.

тропарів „Святїи мученицы“, потім ектенія й наука: „Братіе, радуйтеся о Господи всегда“. Далі відпуст, молитви: „Господи Боже наш, пришедый в Кану“, священник знімає вінці, наказує молодим поцілуватися, виголошує їм многоліття й відпускає їх.

Отже, як бачимо, і тут про вплив московських требників на наші теперішні требники не може бути мови.

І. ВЛАСОВСЬКИЙ.

В 40-ві роковини смерти П. Куліша.

„У дзвони дзвоню я, до церкви скликаю,
До церкви вселенської правди“...
(П. Куліш).

Сорок літ тому помер Пантелеймон Куліш (2/14 лютого 1897 р). Поховали його по давньому звичаю козацькому: гріб везли дві парі волів цугом, труну покрили червоною попоною; в домовину положили покійникові смушезу шапку, папір і олівець. Поховали в садку на хуторі Кулішовому — Мотронівці біля Борзни на Чернигівщині. На могилі поста или височезного дуба-хреста з хустиною білою на перехресті, на знак того, що тут похований лицар козак.

Сорок років, що відділяють нас від смерти Куліша, не такий ще довгий час, а між тим з постаттю Куліша, як людини, письменника, національного українського діяча, сполучаються в нас вже далекі, далекі (не тільки хронологічно) сорокові-шостидесяті роки мин. століття, часи Кирило-Мефодієвського Брацтва, Шевченка, „Основи“...

І.

Зовнішні факти життя Пантелеймона Олександровича Куліша оповідають про нього, що походив із старого козацького роду, народився у м ку Вороніжі Глухівського пов. на Чернигівщині 27 липня 1819 року. Початкову науку брав у дяка, потім в Новгород-Сіверській гімназії, якої не скінчив (5 кл. — р. 1835/36); вчився далі самотужки, вступив після іспиту до Київського Університету, де був на словесному, потім на правничому, відділах, але Університету зза матеріяльних злиднів так само не скінчив. Р. 1841, за допомогою проф. Михайла Максимовича, Куліш дістає посаду вчителя рос. мови в „Луцком дворянском училищѣ“. В Луцьку Куліш пробув учителем 7 місяців; тут він добре опанував франц. та польську мови, користаючи з великої (до 15.000 томів) при школі бібліотеки, зібраної з книжок волинських магнатів. В Луцьку ж Куліш близько зійшовся з учителем Хильчевським, який чималу роль відіграв в національнім усвідомленні Куліша. Непорозуміння поміж цими приятелями та смотрителем школи привели до переміщення їх трьох: Куліша і Хильчевського — до Київ. До цього часу відноситься знайомство Куліша з

Шевченком, Костомаровим, В. Білозерським та іншими з гуртка укр. молоді, яка потім заснувала Кирило-Мефодієвське Братство. Під цю ж пору Куліш близько зіткнувся з гуртком придніпрянських поляків, душею якого був письменник Мих. Грабовський, що мав на Куліша великий вплив. Р. 1845 короткий час Куліш був учителем „дворянського училища” в Рівному на Волині, звідкілья виїхав до Петербургу, на посаду учителя 5-ої гімназії.

Р. 1847 (24 січня) Куліш одружився з Олександрою Мих. Білозерською (письменниця Ганна Барвинок) та зібрався їхати за кордон, в наукову подорож, куди його посилали для вивчення словянських мов з метою підготовки до професорської кафедри. З родиною Кулішів мав виїхати і Шевченко. Але несподівано Куліша було арештовано по дорозі у Варшаві, привезено до Петропавловської кріпости у Петербурзі, де він і просидів 2 місяці, обвинувачуваний в приналежності до Кирило-Мефодієвського Братства та в стремлінні стати „гетманом” України. Допити Куліша III Відділом скінчилися засланням його до Тули, де він з дружиною, займаючись літературною працею, прожив у великих злиднях більше 3-х років.

Р. 1850 Кулішеві дозголено було жити, де хоче, але заборонено писати. Жив де-який час в Петербурзі, потім виїхав на хутір на Чернигівщину, де занявся господарством, а рівнож і літературною працею. Смерть Миколая I та доба великих реформ за Олександра II спричинилися до розвинення Кулішем надзвичайно широкої української національно-культурної діяльності. Після смерти Шевченка (26 II. 1861 р) Куліша вважало тодішне українське суспільство за проводира українського національного руху.

В кінці 1864 р. Куліш, змушений матеріяльними недостатками, пішов на урядову службу та зайняв посаду „директора внутр. и духовных дѣл” у Варшаві. Продовжував одначе писати укр. статті та зноситися з українцями Галичини. Непорозуміння, які виникли з того приводу у Куліша з рос. урядом, привели до залишення ним посади. Покинувши службу, Куліш перебував за границею (Італія, Німеччина, Прага, Відень, Львів), де займався найбільше перекладом Св. Письма, а повертаючи до дому, проживав на хуторі Мотронівці. Де-який час знову був на службі в Петербурзі (р. 1873 в редакції „Журнала Мін. Шляхів”). Від року 1883 Куліш оселився на своку хуторі і жив з вірною своєю дружиною майже безвиїздно в Мотронівці, працюючи фізично й умово та матеріяльно бідуючи до самої смерти.

II.

На протязі свого довгого віку Пантелеймон Куліш, явившись одним із піонерів нашого національного відродження, вложив подиву гідну енергію, надзвичайну силу праці в діло цього відродження, в збагачення національної духової культури. Цим імям к у л ь т у р н и к а можна схарактеризувати обсяг діяльності Куліша і його значіння в історії українського народу. Дослідники кажуть, що Куліш один написав більше, ніж усі українські письменники перед ним, починаючи від Котляревського. Розу-

міється, що не все писане, чи перекладане, чи видане ним, має однакову вартість. Але ж скарбниця нашої національної культури і в свій час і досі заховує ім'я Куліша на одному з почесних місць.

На першому місці серед культурних заслуг для українського народу Куліша ми поставили б переклад ним на українську мову великої книги цілого людства—Біблії. „Треба се знати,—писав Куліш,—що київська молодіж (мова йде про молоді 40-х років XIX в.) була глибоко просвічена Святим Письмом“ („Історичне оповідання“). Це відносилось найперш до самого Куліша, який піетизм до Св. Письма виніс ще з рідньої хати, від матері, про яку заховалось свідоцтво, що вона „добре знала Біблію і церковну службу“. Перекладові Біблії на українську мову Куліш присвятив довгі роки, від другої половини 60-х років до кінця життя, при чому, після пожегу на хуторі, коли погинули в огні рукописи, між ними й перекладу Біблії, довелось Кулішеві знову зайнятися перекладом Св. Письма, якого вже не встиг зробити до кінця. В друку перші переклади Св. Письма Кулішеві (віршовані псалми) появились р. 1868 (в львівській „Правді“), а р. 1871 „Псалтир, або книга хвали Божої“, вийшов окремою книжкою. Р. 1869 вийшла книга Іова, у значній частині теж віршована; того ж року, „Пятикнижје“ Мойсея; р. 1870 Чотирі Євангелиста. Видавано ці переклади у Відні та Липську. Перекладав Св. Письмо Куліш, як відомо, у співпраці з д-ром І. Пулюєм, але ж у існуючій виданні української Біблії Британського і Заграничного Біблійного Т-ва із 39 перекладених книг Старого Заповіту відмічено—як переклади Куліша — 29. (3 — д-ра Пулюя і 7 — Нечуя-Левицького). Для перекладу Св. Письма Куліш вивчився старожидівської мови (з європейських мов знав він німецьку, французьку, італійську, еспанську та англійську).

Збагаченню нашої культури творами світового письменства прислужився Куліш далі своїми перекладами на українську мову Шекспира (13 драм), перекладами із Гете, Шіллера, Байрона, Гейне („Позичена кобза“). „Божий образ, — казав Куліш, — дано людині не в чому іншому, як у слові“. Отже перекладаючи твори світової поезії, переслідував він і ціль збагатити рідну культуру ідеями та настроями великих поетів, і ціль піднести та літературно виробити мову рідного народу, про що каже в „Слівці від редакції“ до „Позиченої Кобзи“.

Оригінальна літературна спадщина, яку залишив Куліш своєму народові, дуже різноманітна. Писав він поетичні твори ліричні (збірки поезій ліричних „Досвітки“, „Хуторна поезія“, „Дзвін“), писав поеми („Україна“, „Маруся Богуславка“, „Великі проводи“). „Настуся“, „Грицько Сковорода“, „Куліш у пеклі“, т. зв. „Хуторні недогарки“), повісти і оповідання („Чорна Рада“, „Орися“, „Дівоче серце“, „Мартин Гак“ і др.), твори драматичні („Байда“, „Сагайдачний“, „Цар Наливай“, „Колії“, „Хуторянка“, „Продова морока“). Багато з цих творів, відогравши в свій час ролі в розвитку нашої літературної мови і письменства, не заховали своєї художньої вартості надовше і нині являються тільки предметом історії нашого письменства, джерелом для характеристики укра-

їнського громадського руху і самого Куліша, як поета і громадського діяча. Але є посеред них і художні твори, що мають і будуть без сумніву мати завше стійність художню та національно і морально-виховуюче значіння для нашої шкільної молоді. Це треба сказати особливо про повісти й оповідання, серед яких „Чорна Рада” справедливо вважається клясичним твором в історичній українській белетристиці.

Літературна спадщина Куліша його власного пера не обмежується поетичними творами. Його праця обіймала далі такі галузі, як історія, етнографія, літературна критика, публіцистика, педагогія. Сюжети історично-романтичні переважають у Куліша і в його художній творчості; на ниві наукової історії розпочав він „Історію України від найдавніших часів” (написав першу главу), потім дав нариси про „Первий період козацтва”, „Руїну”; для народу популярно написав про „Хмельницину”, „Виговщину”. Найбільший його твір по історії написаний ним в мові московській— „Історія возсоединенія Руси” (друга обрібка „Отпаденіє Малороссіи от Польши”), якого одначе не скінчив, твір, що послужив головним чином до обвинувачень Куліша в зраді українству, про що скажемо нижче. На полі етнографії величезну прислугу нашій народній культурі зробив Куліш своїми двохтомними „Записками о Южной Руси”, виданими р. 1856; це—збірки народньої творчости (на Київщині), що ними ще в 40-х роках займався Куліш, будучи учителем в Києві; тут зібрано народні думи, казки, легенди, оповідання з дуже цінними замітками про кобзарів, розвідками мовними та історичними.

Покладав Куліш і основи українській літературній критиці, пишучи про творчість Котляревського („Передне слово до громади”), Квітки („Григорій Квітка і його повісти”), Гребінки („Приказки Гребінки”), Шевченка („Передне слово до громади”, „Чого стоїть Шевченко яко поет народній”), Марка Вовчка („Народні оповідання Марка Вовчка”), Ганни Барвінок і др. Публіцистичний талант Куліша часто був йому на заваді і в художній його творчості, бо багато з тих його творів, віршованих формою, пройнято публіцистикою, моралізованням та полемикою. Відомі статті публіцистичного характеру: „Крашанка русинам і полякам на Великдень 1882 року”, присвячена „мученикам чоловіколюбства Тарасу Шевченкові і Адаму Мицкевичові” (спроба виступити посередником поміж поляками та українцями Галичини); також „Зазивний лист до української інтелігенції”, палкий заклик стояти на сторожі рідного слова та плекати його в науці і літературі. „Було в Росії таке,—пише тут Куліш,—що букварі і початкові шкільні книжечки дозволялось печатати по-жмудзьки, по-самоїдськи, по-тунгузьки, тільки заборонено по-українськи... Було таке, що Боже слово перекладувалось і зирянською і калмицькою мовою, тільки не вільно було перекладувати його мовою українською. Повстало наконєць уже й таке, що навіть у повістях, писаних великорусчиною, цензура поправляла и з б а там, де в рукописі стояло х а т а; вписувала б а р и н там, де автор писав п а н і т. д... Як нам назвати ту безліч усяких мук, що в нас

приймали мученики й мучениці за своє рідне слово? Чи то була римська Неронівщина, чи гишпанська Торквемадовщина?... Одне тільки наше зосталось при нас—живе українське слово. І тому задекретовано (розуміється декрет 1876 р. І. В.) згинуті. Побалакають, мовляли, ще трохи сим жаргоном хлібороби, зійде воно тільки на те, щоб розмовляти про вози, воли, ярма, пуги, налигачі, і, не обперте ні об Церкву, ні об школу і пресу, зникне собі, мов той недорід, що йому не судилося й на світі жити"... „Виставмо, миле браття,— закликуює Куліш,— на високостях науки і літератури наше національне знамено... Закинене серед чужої нам громадянщини, серед чужоплемінного і чужоядного натовпу, слово наше ховалось тільки по невмірущих піснях та в тайниках наших семей,—у тайниках недоступних поітичній інспекції. Викликаємо його тепер з останнього сховища на ширшу просторонь. Досі перепроваджено його в нас тільки через віковічні книги Св. Письма. Наступила черга перепровадити його через поетичні твори великих народів і через філософічну, оберту на природовідання науку”...

З ділянки педагогічної залишилися після Куліша де-які дрібні уривки про виховання, а головне—видав Куліш, коли в добі Великих реформ повстала надія на українську народню школу, свою „Граматку” для селян (букзар з короткою арифметикою, священою історією, наукою віри християнської і поглядом на долю рідного краю); вживати по школах „Граматку” скоро було заборонено. Треба також пригадати, що наш фонетичний правопис веде початок свій теж від Куліша, який основу: „писати так як вимовляємо” застосував при виданні етнографічних матеріалів в „Записках о Южной Руси” (р. 1856) і в „Граматці” (р. 1857), чому і самий правопис той названо було „кулішівкою”.

До всього сказаного про перекладчеську та оригінальну літературну спадщину Куліша необхідно додати, що він же, заснувавши в Петербурзі навіть власну друкарню, служив своему народові видавництвом книжок (39 книжечок „Сільської Бібліотеки”, т. зв. „метелики”, альманах „Хата”, твори Марка Вовчка і др.); друге видання „Проповідей” свящ. Гречулевича в українській мові теж є заслугою Куліша, при чому, по свідоцтву академіка Піпіна, Куліш „переробив проповіді, а наполовину і сам написав їх” („Історія Славянских литератур” т. I. СПб. 1879., стор. 374), як про це натякає і сам Куліш в листі до проф. О. М. Бодяньського: „Посилаю Вам, Добродію, проповіді та й боюсь, щоб не сказали: коли не піп, то не вбірайсь уризи” (Кіевская Старина. 1898. II., ст. 308). Куліш же видав перше зібрання творів М. Гоголя після його смерті, як і написав його основну біографію (в московській мові).

Перед нами, як бачимо, дійсно велитенська робота письменника, який ідеалу молодечих літ „благочестивих юношів київських” — „осияти новим світом і тих, що справді сиділи во тмъ и сѣни смертній” („Історичне оповідання”) тримався через усе життя своє та на Богом даних йому п'ять талантів приніс других п'ять талантів (Матф. XXV, 20).

І одначе на Кулішеві ж справдилось друге євангельське:

„Нігде пророк не буває без чести, хіба що в своїм краю та в родині і в своїм домі” (Мрк. VI, 4).

III.

„Серед безлічи прославлених батьків народу,— каже проф. С. Томашівський,— якими обдарувала нас історія XIX в., є одна постать самотна, яка не зазнала благовонних кадил громадського почитання і візантійської чолобитності ні за життя ні за смертю; дарма що ся постать висока і далеко перевисшає пересічного національного святого всіх українських земель. Це П. О. Куліш”. („Під колесами історії”. Берлін 1922, стор. 95). Коли при виясненні причин цієї непопулярності Куліша (властиво по р. р. 1863—64) залишимо на боці індивідуалізм самого Куліша з його пристрасним і амбітним темпераментом („гарячий Куліш”) та особисті його стосунки з де-якими сучасниками, то основною причиною його конфлікту з українським громадянством, формулюючи словами д-ра В. Щурата, було слідує: „Український інтелігентний загал, на скільки він опер стю національно-поігичну ідеологію на поезії Шевченка з її культом козащини й козацького демократизму та з її відношенням до сусідніх націй,— той загал уже здавна майже вороже гідноситься до Куліша, котрого ідеологія (в другій добі творчості—І. В.) є неначе знехтованням найпопулярніших ідей великого Кобзаря” („Фільософічна основа творчості Куліша”. Львів 1922, стор. 3). Ходить про погляди Куліша, в яких вбачали „зраду українству”, що в українській козащині та гайдамаччині проявились антикультурні руїнницькі та анархістичні нахили українського народу, а в звязку з цим його чи полонофільство, чи москвофільство (признання культу ртрегєрства Польщі і Московщини (Петра I, Катерина II), з яким ніби боролись українці), а врешті палкі його докори на адресу українських істориків та поетів, що возвеличенням козацького минулого України виховують далі в народі дух анархії та руїни. Ці погляди Куліш виявив в поезіях (у збірках „Хуторна поезія”, „Дзвін”, в поемі „Маруся Богуславка”, драмі „Гайда, князь Вишневецький” і др.), в „Історії возсєдинєнія Руси”, в „Крашанці” і т. д.

Час буває кращим ліком на різні пристрасти і пробою також вартости тих чи інших творів та поглядів. Нині, після пережитої нашим поколінням доби українського політичного відродження, висловлені навіть погляди, що частина Кулішевих „гріхів”, а властиво та, яка „в українській історії після княжих часів бачить перевагу негативних руїнницьких сил і змагань”, з чим звязаний „протест його проти ідеалізування нашою інтелігенцією історичних і насаджування сучасних анархістичних і антикультурних інстинктів серед доброго, здібного і трудящого народу—ця частина мусить бути переписана з пасивів Кулішевого балансу в активи” (Проф. С. Томашівський. *Op. cit.*, стор. 102).

Другі дослідники нашого часу стверджують, що „Куліш ідеям своєї молодости не спроневірився на старости літ, бо ті ідеї, які порізли його з українським загалом в другій добі творчості, були його ідеями вже і в першій добі творчості. Ріжниця була

тільки в силі і в способі вислову — в другій добі творчості більш різкою, драстичною, провокаційною“. (Д-р. Василь Щурат. Ор. сіт. стор. 4). Спробу власне так розуміти Куліша робить як раз д-р. Щурат, аналізуючи ті впливи, під якими складався світогляд Куліша (московське слов'янофільство 1830-х років, москвофільський кружок поляків Правобережної України 1840-х років, туркофільські настрої, спіноцизм англійських поетів Байрона і Шеллі),

Без сумніву, Куліш в своєму світогляді являється ідеалістом 30—40-х років ХІХ в.; мимо пройшли для нього громадські тодішні рухи 60-х років з позитивізмом, реалізмом, нігілізмом. У споминах з 40-х років („Історичне оповідання“) Куліш писав про київську молодь свого часу, а одночасно про себе: „Се була молодіж високої чистоти духовної... апостольство любови до ближнього доходило в ній до ентузіазму... Носячи в серці рай любови і благовоління, гаряче жадали вони розлити сі Божественні дари всюди, де ступнем ступали і з речами оберталися. Із сього благословеного на віки повабу виникла їх думка — проповідувати серед просвіщених панів українських визволення народу з кріпацтва дорогою просвіти, разом і христіянською і науковою“..

Етичні засади християнської любови і правди, як основи вселюдської культури, поніс в собі Куліш від днів юности до смерти. І в його поетичних творах, особливо в поемах та драматичній трилогії, просто вражає безкрає моралізування героїв, в уста яких вкладає Куліш свою проповідь. У цьому впертому шуканні правди, впертому приложенні до історичних національно-політичних і соціальних подій і явищ етичного мірила Куліш справді був незмінним, а коли шукання за релігією любови і правди в своєму власному християнському народів, як і у сусідніх християнських народів, завели Куліша, то він не завагався не тільки сам звернутися до турків та їх і їхню науку релігійну зіеалізувати („Маруся Богуславка“, „Магомет і Хадиза“, „Байда, князь Вишневецький“), а ще туди ж і Шевченків дух скерувати:

„Покину земляків, — каже у нього Шевченко, — шляхом
[козацьким давнім...]

Та ні! не зупинюсь на Запоріжжі славнім.

Шукатиму душі у Турчина одради:

Там більше знайдеться ніж на Україні правди“.

(„Ода з Тарасової гори“).

Ось цим моральним ригоризмом в оцінці людей і фактів, історичних подій і рухів, який доходив іноді до ступеня сектантського якогось фанатизму, можна багато пояснити в творчості Куліша, Мораліст, а не політик, він в світлі своїх етичних засад міг переглянути і своє відношення до минулого свого народу, до тої самої козащини. А що дійсно тут була зміна погляду, вказує на те безпосереднє вражіння сучасників. Із переписки Куліша з приятелем Хильчевським видно, що останнього вразила „Історія возсоединенія Руси“; Куліш же, з того приводу, пише до нього: „Ти сам, вступаючись за Шевченком і Костомаровим, уявляєш з себе тільки відгомін догмату, встановленого для умових лежнів“ („Кіевская Старина“. 1898. І., стор. 141). А

людина стороння, академик Пипін так пише: „Під впливом почуття стався останній найдивніший поворот в думках Куліша, що виразився в „Історії Возсоединенія” і статтях про козацтво в „Русском Архивъ” 1877 (№№ 3 і 6), де попередні божища скинуто з постументів“ (Ор. cit. стор. 375). Та й сам Куліш ясно свідчить:

„Я п р е ж н і й вам догоджував словами,
Порожніми як розум ваш козацький,
Пишався розбишацькими ділами
І прославляв пожежі гайдамацькі.
Апостола мабуть ви не читали,
Що, ставши м у ж е м, занедбав х л о п я ч е”...
(„Прежній”).

Перегляд, під впливом етичних поглядів, історичної оцінки певних фактів минулого далеко не являється, очевидно, „зрадою українству“. Коли Куліш дійшов до переконання, що боротьбу за народне право треба вести „не мечем і огнем, а духом і правдою“ („Зазивний лист до української інтелігенції“), то той же свій погляд він переніс і на минуле: „Че мечем було нам Польщу воювати: розумом, талантом, словом тим святим” („Ключ Розуміння”), а до сучасників звертається: „Мусимо, любі земляки, заходитись укупі всі живі коло тієї праці, що започали наші предки Варяги і козаки. Вони робили своє національне діло буяючи, яко люди віку темного; а ми робитимем своє розмишляючи, яко люди освічені наукою; вони — мечем та кулачком, а ми — пером та лагодою” („Зазивний лист”). — Чи це не голос ідеаліста 30—40-х років? Чи це не відгомін ідей Кирило-Мефодіївського Братства?

І ще врешті одне міркування. Куліш, що так ганить своїх предків за руйницьку, „розбишацьку“ роботу проти культурної місії сусідів, забував тоді про те, про що сам не раз свідчив: „Москва виросла якимся дивом перед очима в історії. Про нас, що помогли їй знятись од з е м л і а ж п і д н е б о, ніхто й не згадував, прославляючи її царів та героїв. Нас мовби ніколи не було й на світі... Так, ми не малий нарід, дарма, що нас не добачають наші сусіди у своїм величанні... Не малий і тим, що давши Польщі і Москві архіереїв, вельмож і писателів, не пошились ми в чужоземщину слідом за своїми спокушеними главами. Найбільше ж величча української нації з того, що, зоставшись без церковного, політичного, воїнського і наукового передовництва, спромоглась вона видати з себе самобутню літературу і затрівожила не помалу силомічних єдинителів Русі. Памятне бо нам слово московського оракула, що... тут мужицька мова, ставши літературною, розколе Імперію на самій серцевині“... („Зазивний лист до української інтелігенції“). Так писав Куліш р.1882, тим самим свідчачи, що „культурна путь Владимирська“, на яку кликав вернутися, ніколи по суті українським народом не була покинута; етична ж самоаналіза нашого історичного і сучасного, якою займався так запопадливо Куліш, річ зовсіх поглядів пожиточна.

І ми певні, що при самоаналізі нашого теперішнього національного положення образ Куліша, не кажучи вже про його великі

для національної культури літературні заслуги, багато в чому може бути нам повчаючим, а тому правдиво він провіщав, коли сказав про себе:

„Не забудеш мене, поки віку твого, моя нене, Україно,
Поки мова твоя голосна у піснях мов срібло чисте дзвонить.
На що глянеш, усюди згадаеш свого бідолашного сина“...

В. К.

Склад населення Волинської єпархії.

Зазнайомившись з віроісповідним та національним складом населення поодиноких повітів, котрі входять у склад Волинської єпархії, можемо тепер підсумувати вищенаведені цифри і зробити загальний огляд складу населення цілої єпархії.

Отже на просторі Волинської єпархії в 1921 році було всього 1,437,569 мешканців (по містах—171,334 і по селах—1,266,235), а в 1931 році—1,904,290 (по містах 237,960 і по селах—1,666,330). Загальний приріст досягнув за 10 літ 466,721 чоловік (по містах—66,626 і по селах—400,095), себто 35,2% населення з 1921 р. Однак натуральний приріст за цей час досягнув лише 25,5% (на основі даних Головного Статистичного Уряду, опублікованих в „Składniki przyrostu ludności 1921—1931”) і виносив 367,361 чол. Отже „надвижка“ населення в єпархії за цей час досягнула цифри 99,360 чол. (+9,7% населення з 1921 р.). „Надвижка“ ця складалась з „біженців“ світової війни, які повернули до краю по загальним списі 1921 р., осадників, кольтоністів та урядовців з інших місцевостей.

Віроісповідний склад населення уявляє таблиця на стор. 136.

З тої таблиці видно, що *православних* в єпархії в 1921 р. було 1,066,517 (74,2%), а в 1931 р. вже 1,323,641 чол. (69,5%), себто загальний приріст дійшов до 257,064 чол. (24,1% православних з 1921 р); тимчасом натуральний приріст мусів дійти за цей час до 269,925 чол.; отже „недохват“ („еміграція”) православних сягає 12,861 чол. (—1,2% православних з 1921 р.). Цей „недохват“ в дійсності є далеко більший, бо велика частина „біженців“, які прибули на Волинь по першім списі, належала до православних.

Римо-католиків в 1921 р. було 166,461 чол. (11,6% населення єпархії), а в 1931 р. — 299,664 ч. (15,7%), себто загальний приріст їх сягав 133,197 ч. (80,0% римо-кат. з 1921 р); тому що натуральний приріст за цей час дійшов до 44,083 ч., стверджуємо „надвижку“ їх на 89,114 ч. (+53,5% римо-кат. з 1921 р). Тому що „схематизм римо-католицької Волинської Дієцезії“ не виказує більших переходів до костела з інших віроісповідань, мусимо прийти до висновку, що величезна „надвижка“ римо-католиків в 89,114 ч. дійшла в наслідок напливу урядовців (державних і приватних), осадників і кольтоністів. Найбільшу „надвижку“ обсервуємо в повітах: Ковельським (+102,3%), Горохівським (+78,2%) і Володимир-

А. Віроісповідний склад населення Волинської єпархії.

	Загальне число	в $\frac{0}{100}$ насел.	Право- славних	в $\frac{0}{100}$ насел.	Римо- католиків	в $\frac{0}{100}$ насел.	Юдеїв	в $\frac{0}{100}$ насел.	Інші	в $\frac{0}{100}$ насел.
Перепис 1921 р.	1,437,569	100,0	1,066,577	74,2	166,467	11,6	164,713	11,4	39,812	2,8
Перепис 1931 р.	1,904,290	100,0	1,323,641	69,5	299,664	15,7	191,704	10,1	89,281	4,7
Загальний приріст	466,721	35,2	257,064	24,1	133,197	80,0	26,991	16,4	49,469	124,3
Натуральний приріст	367,361	25,5	269,925	25,3	44,083	26,5	42,487	25,8	10,866	27,2
Іміграція + Еміграція —	+99,360	+9,7	—12,861	—1,2	+89,114	+33,5	—15,496	—9,4	+38,603	+97,1

ським (+68,2%), а найменшу в Любомльським (+16,8%) і Костопільським (20,3%). Слід підкреслити, що майже третина цієї „надвижки“ припадає на міста (30,713 чол.) і сягає +136,2% римо-католицького населення тих міст у 1921 році.

Юдеїв в 1921 р. було 164,713 ч. (11,4%), а в 1931 р.—191,704 (10,1%), себто загальний приріст їх дійшов до 26,991 чол. (16,4% юдеїв з 1921 р.); тому, що натуральний приріст юдеїв дійшов до 42,487 чол., констатуємо „недохват“ (еміграцію) юдеїв на 15,496 ч. (—9,4% юдеїв з 1921 р.). В цілій єпархії обсервуємо незначну „надвижку“ юдеїв лише у двох повітах (Володимирським і Дубенським), а з решти повітів вони емігрують і то в доволі великому числі (Рівенський повіт—20,5% їх з 1921 року, Ковельський—18,6%, Здолбунівський—17,6%).

Вірних „інших“ віроісповідань було в 1921 році 39,812 (2,8%), а в 1931 р.—89,281 (4,7%), з того числа євангеліків — 49,195 ч. Загальний приріст їх виносив 49,469 ч. (124,3% числа „інших“ з 1921 р.), а „надвижка“ осягнула 38,603 (+97,1%). Якщо відокремимо євангеліків, то сконстатуємо „інших“ в 39,812 чол.

Національний склад населення уявляє таблиця на ст.137.

Що торкається національного складу населення єпархії, то, згідно з наведеною таблицею Б, він представляється так:

Українців в 1921 році було 983,331 (68,4%), а в 1931 році—1,290,040 (67,7%), себто загаль-

Б. Національний склад населення Волинської єпархії.

	Загальне число	в $\frac{0}{100,0}$ насел.	Русини— україн. мова насел.	в $\frac{0}{100,0}$ насел.	Поляки— польська м. насел.	в $\frac{0}{100,0}$ насел.	Жиди— жидів. мова насел.	в $\frac{0}{100,0}$ насел.	Інші	в $\frac{0}{100,0}$ насел.
Перепис 1921 р.	1,437,569	100,0	983,331	68,4	240,877	16,7	151,719	10,6	61,642	4,3
Перепис 1931 р.	1,904,290	100,0	1,290,040	67,7	316,214	16,6	189,526	10,0	108,510	5,7
Загальний приріст	466,721	35,2	306,709	в $\frac{0}{100,0}$ Русин 1921 р. 31,2	75,337	31,3	37,807	в $\frac{0}{100,0}$ Жидів 1921 р. 24,9	46,868	76,0
Натуральний приріст	367,721	25,5	249,117	25,3	63,420	26,4	39,188	25,8	15,636	25,3
Іміграція + Еміграція—	+99,360	+9,7	+57,592	+5,9	+11,917	+4,9	—1,381	—0,9	+31,232	+50,7

ний приріст їх досягнув 306,709 чол. (31,2% Українців з 1921 р.); за той час натуральний приріст повинен був досягнути 249,117 чол., а тому стверджуємо „надвижку“ Українців в 57,592 чол. (+5,9% „русинів“ з 1921 р.). Надвижка ця об'ясняється тим, що підчас першого перепису понад 52 тисячі православних подалися за Поляків і Росіян, а при переписі в 1931 р. таких осіб було вже лише 6 тисяч (православних було всього 1,323,000; з них православних Українців — 1,290,000 і православних чехів 27,000), себто 46 тисяч вернулося до української нації; решта 11,000 „надвижки“ — це уніяти і сектанти Українці. Отже бачимо, що національна свідомість Українців в єпархії дуже зросла.

Поляків в 1921 році було 240,871 чол. (16,7%), а в 1931 році — 316,214 (16,6%), себто загальний приріст досягнув 75,337 чол. (31,3% Поляків з 1921 р.); за той час натуральний приріст повинен був дати 63,420, а значить стверджуємо „надвижку“ їх в 11,917 чоловік (+4,9% Поляків з 1921 р.). Цю надвижку завдячують Поляки виключно містам, які дали +26,352 Поляків, зате села виявляють „недохват“ Поляків на — 14,445 чол. Найбільшу „надвижку“ Поляків дали такі міста: Рівне (+6,360), Луцьк (+5,329), Ковель (+4,100) і Володимир (+4,890); найбільший „недохват“ Поляків дали села таких повітів: Кременецький (—8,701), Любомльський (—8,409) і Дубенський (—4,690). З повищеного видно, що „надвижка“ Поляків завдячується напливу до більших міст урядовців

(приватних і державних). В 1921 р. в єпархії було 166,467 римо-католиків і 240,877 поляків, а в 1931 р.: римо-католиків 299,664, а поляків — 316,214; отже доходимо до висновку, що інших віроісповідань поталося за Поляків підчас першого перепису 74,410 осіб, а підчас другого перепису вже лише 16,550.

Жидів перший перепис виказав 151,719 ч. (10,6%), а лругий 189,526 ч. (10,0%), себто загальний приріст їх осягнув 37,807 чол. (24,9% Жидів з 1921 р.); натуральний приріст повинен був дати їх 39,188 чол.; отже стверджуємо „недохват“ в 1,381 ч. (—0,9% Жидів з 1921 р.). При обговорюванні віроісповідного складу сконстатували ми „недохват“ юдеїв на 15,496 ч., а „недохват“ Жидів виносити лише 1,381 ч.; цей факт пояснюється тим, що частина Жидів підчас першого перепису подалася за Поляків, а при другім призналася до жидівства. Через те, що поняття „юдей“ та „Жид“ ідентичні, для устійнення дійсного числа Жидів, як рівнож при розважанні про „недохват“ чи „надвижку“ їх слід оперувати цифрами віроісповідними.

До „інших“ зачислено в 1921 р. — 61,642 особи (4,3%), а в 1931 р. — 108,510 (5,7%), себто загальний приріст їх осягнув 46,868 чол. (76,0% „інших“ з 1921 р.); натуральний приріст їх повинен був дати 15,636 чол.; отже стверджуємо „надвижку“ в 31,232 ч. (+50,7% „інших“ з 1921 р.). Під „іншими“ національностями розуміються: Німці, Чехи, Росіяне, „Рускі“, Русини і т. д. Перепис 1931 р. нарахував в єпархії: Німців 47,600 чол. (в тих позітах, в яких перепис 1931 р. точно не подав числа Німців, беремо цифри їх з 1921 р., додавши натуральний приріст, або обчислюємо їх на гідставі цифри евангеликів); Чехів—27,600 чол. і Росіян (разом з „руськими“) — 13,200 ч. Слід додати, що Німці замешкують в значній кількості в повітах: Луцьким (17,600), Костопільським (7,550), Рівенським (7,130), Горохівським (4,980), Дубенським (2,800) і Володимирським (2,640), а Чехи—в Дубенським (11,200), Луцьким (6,100), Рівенським (5,800) і Здолбунівським (4,500).

Віроісповідний і національний склад єпархії на 1.1. 1936 р.

Щоб уявити собі віроісповідний і національний склад Волинської єпархії на день 1 січня 1936 р. (даних про натуральний приріст населення за 1936 р. Головний Статистичний Уряд ще не подав), мусимо додати до вислідів перепису з дня 9.XII. 31 р. натуральний приріст за 4 роки (% цього приросту для окремих віроісповідань і національностей будемо обчислювати способом, зазначеним в увазі С передмови до цієї праці); тоді одержимо:

Віроісповідний склад: православних—1,405,299; римо-католиків—315,272; юдеїв—198,885; евангеликів—51,555; інших (в том числі переважajúча кількість сектантів)—39,326.

Національний склад: Українців—1,369,664; Полкяів—331,350; Жидів—196,679; Німців—48,730; Чехів—29,305; інших—34,609 (в тому числі Росіян разом з „руськими“—22,968).

ПРОТ. МИХ. ТУЧЕМСЬКИЙ.

На апостольській праці архієрейського служення на Волині.

(Продовження).

11. Милятин, Здолбунівського повіту. Вівторок, 25 серпня 1936 р.

У Милятині церква стародавня: має за собою, з переказів літописей, більш як 200 літ, — дерев'яна, просторна, поновлена тільки в 1873 році. Храмове свято на честь св. Архистратига Михаїла. В церкві мається чимало образів та інших офір від давніх поколінь. Цією власне батьківською старовиною вона збільшує особливу до себе повагу й навіть побожність, якою так збагачена була наша дазна. Село велике, недаром зветься „Милятином”, бо простягається мало що не на миль Візитації Архієрея тут ще не було на протязі 35 років. Тому то зустріч тепер свого правлячого Владика відбулася надзвичайно урочисто. Парафіяне громадою оточили церкву, так що не вмщалися навіть на цвинтарі. Після привітань при брамі Владика пройшов „зі славою” до церкви. Тут настоятель парафії п.-о. Лукіян Вакулович привітав Владика словом з подякою за відвідини парафії й змалював моральний стан своїх вірних. У кінці він просив Владика молитов та науки по обставинах сучасного життя. Помолившись перед св. Престолом, Високопреосвященіший Владика звернувся до парафіян, що заповняли церкву, з таким приблизно повчаючим словом: „Підїзжаючи до вашого села, улюблені мої діти, я зауважив, що багато з ваших селян переноситься на хутори. Цей спосіб життя на власних полях та поблизу сіножатів, з господарського погляду є ліпшим, але звичайно там, серед природи та оддаль культурних осередків, родинне життя складається якось інакше, ніж у селі, де близько й церква, і пан-отець, і рідня, і добре сусідство, і школа, — себто разом багато здержуючих від спокуси начал. На хуторах, замість усього цього, часто трапляються невідповідні впливи від різних ходаків-агітаторів, яких тепер чимало блукає поміж селами. Напоминаючи вам про це, мені хочеться, щоб і при хуторному житті ви не заглушали в собі релігійних потреб, так природніх людині, а для того керувались би у свому житті старим патріархальним побутом, чи батьківськими звичаями, де маються найліпші поради на всі випадки вашого щоденного життя, не дивлячись на місце вашого перебування. Цими то звичаями ви неодмінно й керуйтеся на хуторах. Від них не відступайте. То заповіт, порада ваших батьків, порада жичлива, побожна й моральна. Цього мого зауваження не забувайте. Головне, будьте обережні до агітаторів, які звичайно несуть зі собою лише моральну згубу, а не пораду. Тепер, дорогі мої, перейдемо до науки про св. ангелів та про св. Архистратига Михаїла, на честь якого присвячений цей ваш парафіяльний храм. Як увійшов я у вашу церковку, то зауважив, що вона збудована ще за ваших дідів та прадідів, себто обвіяна молитвами ваших батьків та матерів. Чи увяляєте ви собі, для чого

ваші батьки посвятили цей храм на честь святого Архистратига Михаїла! Це власне для того, щоб завжди нагадувати собі про друге духове життя, яке теж створено Богом; щоб пам'ятати про існування та життя св. ангелів, як істот невидимих. Хто ж то такі ці св. ангели, яких так шанували наші предки? Це невидимі для людських очей, безтілесні духи, добрі й світлі, близькі до Самого Бога й послухні у всім Його св. волі, сильні й могутні, у багато разів сильніші й могутніші від людей. А св. Архистратиг Михаїл то вождь і начальник всіх св. ангелів „ясних сил“, перший поміж ангелами, і взагалі найперший, найближчий до Бога і тому найславніший, наймогутніший, по Пресвятій Богородиці, з усіх істот, створених Господом Богом. Св. ап. Павел говорить, що вірні християни на землі зеднані неспоривними зв'язками зі св. ангелами, що перебувають у горньому Єрусалимі (Євр. 12, 22—24). Тому-то св. Церква завжди славилася й ублажала св. Архистратига Михаїла й усіх св. ангелів Божих. Таке релігійне шанування та молитовне призивання св. ангелів знаходить собі повне підтвердження як у св. Письмі Старого й Нового Заповіту, так і в творах св. Отців і Учителів Церкви. Св. Церква вчить нас дивитися на св. ангелів, як на слуг Божих, які передовсім допомагають людям у їх щоденному житті. Св. Письмо ясно нам свідчить, яку поміч давали людям ангели Божі, так: св. ангели хлібом та водою підкріпляли пророка Ілію, коли він утікав од нечистої цариці Єзавелі (3 кн. Цар. 19, 1—8); св. ангел визволив од смерті Товію (Тов. 5 і 6 розд.); св. ангел врятував Ананію, Азарію та Мисаїла від огню в печі Вавилонській (Дан. 3 розд.). У Новому Заповіті ми читаємо, як при народженні Христа Спасителя св. ангели оповістили пастухів про це надзвичайне явище; як ангел Господній привів диякона Филипа до євнуха цариці ефіопської для навчання його віри Христової (Діян. 8, 26). Вдруге, св. ангели охороняють нас на всіх путях нашого життя, як і в псалмі співається: „Ангелам Своїм накаже про тебе, щоб стерегли тебе на всіх путях твоїх. На руки візьмуть тебе, щоб ти не спіткнувся ногою твоею об камінь“ (Пс. 90). З Нового Заповіту також знаємо, як св. ангел з'явився у сні Іосифові та наказав йому зараз—у ночі втікати з Божим Дитятком та Його Пречистою Матір'єю до Єгипту, бо Ірод шукатиме Дитя, щоб погубити Його. Утретє, св. ангели радіють про наше спасіння, як і Спаситель зазначив, що „на небі буває велика радість серед Ангелів Божих за одного грішника, що покався“ (Лук. 15, 10). Ангели постійно возносять наші молитви до Престолу Божого, як говориться в Откровенні: „І знявся дим пахощів з молитвами святих від руки ангела перед Богом“ (Апок. 8, 3—4). А тому—як же нам не шанувати ангелів Божих, як не просити їх помочи перед Богом? Вони наші могутні опікуни й помічники в боротьбі з дияволом, з його злом. Треба нам пам'ятати й про те, що кожен християнин при св. хрищенні дістає від Бога свого особистого ангела хранителя, який опікується ним та старається захищати його від спокуси диявола. Дійсно, як роздумаємо про своє життя, то зауважимо, що у кожного з нас мається свій ангел хранитель, який завжди у поміч йому. Візьме-

мо хоч би такий приклад — дитя саме грається коло води, високе місце, а тут ще й провалля. Хто те дитя берегає від небезпеки? Тільки ангел хранитель. Або хто охороняє людину на війні, чи як вона спить? Ангел хранитель. Але ангели Божі більше турбуються про вічне наше спасіння, ніж про дочасне перебування на землі. Вони туди направляють наші очі, наші бажання. Ангели не кидають нас і в час смерті, себто в саму тяжку хвилину для людини. Тоді ангели особливо опікуються нами. Треба нам знати й про те, що не тільки кожний християнин має свого особистого ангела хранителя, але й цілі народи мають теж своїх окремих опікунів, своїх ангелів. Св. Архистратиг Михаїл був опікуном народу Ізраїльського. Він багато разів ставав в обороні його, про що оповідає св. Письмо. У християнські часи арх. Михаїл і Гавриїл оберєгали свв. мучеників у часі мук, додаючи їм віри й сил духових. При кінці світа св. Арх. Михаїл зі св. ангелами зведе останню боротьбу з дияволом (Дан. 12, 1), а в день Страшного Суду збудить до життя своєю архангельською трубою всіх усопших і представить на останній Суд. Св. Арх. Михаїл вважається особливим покровителем українського народу, тому на його честь будовано багато церков і монастирів по всій Україні. Образ Арх. Михаїла став також гербом м. Київa. Такого то великого покровителя й ви маєте, бо ваш храм посвячений на честь св. Арх. Михаїла. До нього звертайтеся у своїх скорботах, бо „Він”, по слову Божому „є захистник душ ваших” (Єрем. 1, 6). Звернімося ж нині до Нього зі збірною молитвою, щоб Він допоміг нам у боротьбі за Христа, за Церкву, за безпеку життя“.

Ця промова Високого проповідника була вислухана присутніми з великою увагою. Після цього було відправлено молебна св. Архистр. Михаїлу з хресним ходом навколо церкви. Поблагословивши народ, Владика прослідував до дому п.-о. настоятеля парафії, де в бесіді з пастирами розділив трапезу. Незабаром Високопреосвященіший Владика відбув у дальшу подорож.

(Далі буде).

Українські православні послы в справах Церкви і українського шкільництва.

18 січня 1937 р. Міністр Ісповідань і Освіти Свентославський прийняв на аудієнції делегацію Української Парламентарної Репрезентації Волині в особах Голови Репрезентації посла С. Тимошенка й посла М. Волкова, які передклали йому дві конкретні справи: справу Автокефальної Православної Церкви й справу державної гімназії в Рівному з українською викладовою мовою.

В першій справі делегація просила Міністра: а) внести до бюджету 30.000 зл. на скликання Помістного Собору Православної Церкви в Польщі, згідно з грамотою Президента Речипосполитої від 30 травня 1930 р. та б) побільшити дотації парафіяльному православному духовенству відповідно до числа усталених в

Мішаній Комісії парафій, а саме: збільшити священні етати до 1500, себто на 132 етати і псаломщ. до 1500, себто на 117 етатів.

Вислухавши доповіді п.п. послів і прийнявши од них писаний меморіал, Міністр признав домагання слухними й приобіцяв, що вони будуть прихильно полагоджені та що потрібна на це сума 137,280 зл. буде до бюджету внесена.

В другій справі Міністр, прихилившись рівнож до внеску п. п. послів про створення самостійної державної гімназії в Рівному з українською викладовою мовою, відповів, що з браку бюджетових коштів справу цю в біжучому році, на його думку, трудно буде полагодити з фондів Міністерства Освіти, натомість в пляні інвестаційному на Волинське воевідство на рік 1937/39 вноситься 216.500 зл. для викінчення дому Української гімназії в Рівному.

В бюджетовій Комісії Сейму 22 січня б. р. при розгляді бюджету Міністерства Ісповідань і Освіти на 1937/38 рік забрав голос Голова Української Парламентарної Репрезентації Волині посол С. Тимошенко і, подякувавши Міністрові за те, що Міністерство Ісповідань і Освіти узглядило просьбу Репрезентації, що до збільшення кредиту на видатки Православної Церкви (скликання Собору й збільшення дотацій духовенству), заповів виступ в справах церковних на пленумі Сейму.

Позатим, навязуючи до попередньої промови Міністра, в якій Міністр обіцяв спеціально заопікуватися школами в східних воевідствах, а особливо школами для дітей непольських, посол Тимошенко подав під розвагу Комісії найбільш пекучі справи волинського шкільництва. Ствердивши, що українська людність Волині з радістю привітала факт повстання нових шкіл та збільшення вчительських етатів, що в значній мірі вплинуло на зменшення дітей в шкільнім віці, які досі були позбавлені можливості ходити до школи, посол Тимошенко зазначив, що нажаль на ці етати було призначено здебільшого вчителів, які не тільки не знають психіки дітей, що їх мають вчити й виховувати, не тільки не знайомі з їх життям, звичаями, але цілковито не знають і мови своїх вихованців. Нині в тих волинських школах, до яких вчає понад 50% українських дітей, української мови або цілком не вчать, або в кращих випадках впроваджують її лише для українських дітей і то як предмет необовязковий. Так робити не вільно, коли хочемо мати на Волині культурно вироблене громадянство. Ми вважаємо, зацентував посол, що маємо право домагатися, щоб кожна українська дитина на Волині мала запевнену науку української мови. Як що Волинь прийняла спокійно зарядження про утраквізм, то тільки тому, що вірила в сумлінне його переведення в життя.

Так само стоїть справа з українською мовою й в середніх школах. Як що в гімназіях викладається українська мова, то в фахових школах її зовсім немає, але незадовольняючий ступінь з української мови не тягне за собою залишення учня в тій же класі на другий рік, себто трактується її не однаково з наукою інших предметів, а це спроваджує обовязок вивчення її до фікції. А вважеться це все з персоналом шкільної адміністрації. Вважа-

емо, що на Волині, яку замешкує в 75% людність українська, поважна кількість урядників, а передусім в шкільній ділянці, мусить бути української народности, а тим часом бачимо, що на 24 етати інспекторів та підінспекторів є тільки 1 українець; на 10 інспекторів позашкільної освіти,—ані одного; межі візитаторами повшехних, середніх і фахових шкіл немає також ані одного українця. При тому багато осіб, що працюють в шкільній адміністрації, не тільки не знають української мови, але не бажають її вчитись.

Що до середнього шкільництва, то посол Тимошенко з натиском підкреслює сумний факт, що на Волині немає ані одної державної школи з Українською викладовою мовою, через що Українське громадянство мусить обмежуватись лише приватними школами, яких воно наразі спромагається утримувати лише три. Українська Парламентарна Репрезентація Волині довгий час домагається від Уряду, щоб хоч одна така державна школа повсталала. І от в 1934 р. Міністр Освіти В. Єнджеевич на домагання Репрезентації освідчив, що така школа буде невдовзі заснована в Рівному, але пройшло вже більш як 2 роки, а державної гімназії волинське українське громадянство ще й досі не має. Здавалось, справа була зрушена з місця, Волинська Кураторія вже розпочала була підготовчу роботу, Рівенська гміна призначила була пляц під українську гімназію, а Рівенський Повітовий Сеймик почав будувати на тому пляцу дім гімназії. Поставлено було стіни, покрито їх дахом і на тому все скінчилось. Яке вражіння це все робить на українське громадянство і на скільки сприяє затісненню польсько-українського співжиття, кожний розуміє

Наприкінці п. Тимошенко передклав Комісії справи Теологічного Ліцею в Кремянці. Нині у Кремянці є Духовна Семинарія, в якій вчать переважно діти місцевого волинського православного духовенства, наслідком чого ця школа має на Волині свої традиції та симпатії громадянства. На жаль, громадянство нині занепокаєно, що школа ця ступнево ліквідується та що кандидати на духовних для Волині вчать у Варшаві, у відірванні від рідної мови, рідної культури, від свого народу, на духовних провідників якого їх виховується. Вважаючи за конечне, щоб кандидати на духовних православної віри для Волині виховувались у себе, Українська Парламентарна Репрезентація Волині не раз вже зверталась до Уряду з просьбою про створення на Волині Теологічного Ліцею. Просьби ці, як бачимо, не мали жадних наслідків. Отже п. Тимошенко, докладно змотивувавши цю справу, ще раз підкреслив, що Ліцей для підготовки кандидатів на православних духовних мусить нарешті повстати на Волині, бо за цим промовляють не тільки релігійні потреби православного громадянства, але й інтереси Держави.

Отже, закінчуючи свою промову, посол Тимошенко ствердив, що тільки заспокоєння слушних потреб українського громадянства в такій важній справі, як шкільництво, може бути фундаментом, на якому могла б бути збудована щира та солідна співпраця польського й українського народів. „Без цього ми не мислимо собі,— закінчив п. Тимошенко,— нормального розвитку відносин на Волині”.

ОФІЦІЙНИЙ ВІДДІЛ.

Про надіслання оо. благочинними річних справоздань за 1936 рік.

Волинська Духовна Консисторія. 8 лютого 1937 року. № 2194.
До пп. оо. Окружних Благочинних Волинської Єпархії.

Волинська Духовна Консисторія пригадує всечасним оо. Благочинним Єпархії, що річні справоздання за 1936 рік, згідно з програмою, надісланою оо. благочинним 20 листопада 1936 р. Ч. 18707 і з додатковими виясненнями від 23 грудня 1936 р. Ч. 20542, повинно представити до Консисторії *не пізніше 1 березня б. р.*

Нагороди.

Високопреосвященим Алексієм, Архієпископом Волинським і Крем'янецьким, нагороджено:

23 грудня. Похвальним листом — парафіянина церкви в Доротищах, Ковельського пов., Феодосія Хвещука, за пожертвування на дзвін і збереження церковних річей підчас війни.

23 грудня. Загальною благословеною грамотою — церковний хор, сестрицтво і всіх парафіян церкви в Доротищах і загальним похвальним листом — парафіян теї ж церкви Михаїла Філюка, Григорія Шума, Михаїла Данилевича, Анну Данилевич, Феодора Дмитрука і Фому Рижка — за щирі пожертвування і усердіє до Церкви Божої.

23 грудня. Похвальним листом — церковного старосту церкви в Рожищах, Луцького пов., Филипа Наумчука, — за сумлінну працю на користь церкви.

23 грудня. Похвальним листом — мешк. с. Зарудя, Дубн. пов., Матвія Смолякова, за його працю на користь Православної Церкви.

27 грудня. Благословеною грамотою — мешканця с. Фалемич, Ковельського пов., Івана Дубчука за безплатне керування хором при місцевій церкві.

30 грудня. Похвальним листом — парафіян церкви в Онишківцях, Крем'янецького пов., Елеонору Кадук, Віру Півень і Івана Шевчука, за усердіє і прихильність до своєї церкви, а всім сестрицям теї ж церкви преподано Архипастирське благословення.

Адміністративні переміни.

23 грудня. Наст. Нападівської церкви протоієрея Анфіма Лукасевича з 1 січня 1937 року допущено до вик. об. Благочинного 7 округи Крем'янецького пов.

29 грудня. Священника Тихона Костюка звільнено від переміщення до с. Єзерець, Горохівського пов., і позост. на посаді заступника наст. Городинської парафії, Луцького пов.

29 грудня. Свящ. Феодота Білецького звільнено від призначення на посаду заступника наст. Городинської парафії, Луцького пов., і делеговано для вик. об. наст. парафії в с. Єзерцях, Горохівського пов.

29 грудня. Свящ. Николая Білецького, згідно прохання, звільнено від переміщення до с. Башук, Крем'янецького пов., і позовставлено на посаді наст. Потуторівської парафії, того ж пов.

31 грудня. Свящ. Мелитона Матусевича возстановлено на посаді наст. Вишневської парафії, Любомльського пов.

24 грудня. Косму Нестерука возстановлено на посаді псаломщика Дружкопільської парафії, Горохівського пов.

30 грудня. Диякона Іоана Козловського возстановлено на посаді псаломщика церкви в с. Молникові, Володимирського пов.

31 грудня. Зінаїда Аркадьева, за неявкою до місця служби, звільнена від призначення на місце заступника псаломщика в Олеську, Володимирського пов.

31 грудня. Сергія Єфремова призначено з 1 січня 1937 року на посаду регента до с. Олеська, Володимирського пов.

31 грудня. Симеона Авдієва призначено з 1 січня 1937 року на посаду заступника псаломщика до с. Посягви, Рівенського пов. Заступника псаломщика з Посягви Николая Демидюка переміщено з 1 січня 1937 року на таку ж посаду до с. Острова, Дубенського пов., і заступника псаломщика з с. Острова Льва Глицького переміщено на таку ж посаду до с. Нискинич, Володимирського пов.

Хиротонії.

20 грудня 1936 року Євгенія Міляшкевича рукоположено в диякона і 27 грудня — в пресвітера.

Некролог.

12 грудня 1936 року в Здолбунові помер заштатний протоієрей Іларій Подчашинський.

28 грудня 1936 року помер монах Дубенського монастиря Матвій (Райчук).

ХРОНІКА.

В день іменина Пана Президента Республіки. 1 цього лютого, в день іменина Пана Президента проф. Ігнатія Мосьціцького, Владикою Алексієм, Архієпископом Волинським і Крем'янецьким, відправлено було молебна в Загаєцькому Св. Іоана Милостивого монастирі, де перебував в той день Владика. У великій церкві Богоявленського монастиря в Крем'янці молебна в той день, з проголошенням многих літ Високому Соленізантові, відправлено було Членом Дух. Консистоїї прот. М. Тучемським, в сослуженні духовства. На молебні були присутніми представники адміністрації, секретар і урядовці Духовної Консистоїї.

Панахида за спокій душі бл. п. митрополита Юрія. 8 цього лютого, у 14 роковини трагічної смерті першого митрополита Правосл. Церкви в Польщі Юрія, відправлено було архієпископом Волинським Алексієм в Богоявленським монастирі м. Крем'янеця урочисту панахиду, в сослуженні духовства. На панахиді були присутні секретар і урядовці Консистоїї, інспектор, професори і учні Духовної Семинарії.

День 22 січня на Волині. 19 річницю проголошення в Києві незалежної Української Народної Республіки українське громадянство Волині відзначило зібраннями та урочистими богослуженнями. Особливого урочистості відізначились святкування в Луцьку та Рівному. В Луцькому соборі літургію і молебен з многоліттям Польській Республіці і Українському народові відправлено було в українській мові Єпископом Полікарпом Луцьким. В Рівненському соборі літургію і молебен в українській мові відправлено було прот. М. Яковлевим, в сослуженні прот. А. Садовського і свящ. Баршевського.

Засідання Волинського Єпарх. Місійного Комітету відбулось, під головуванням прот. М. Тучемського, 5 цього лютого; в засіданні взяли участь: прот. А. Бриних, прот. Г. Боришкевич, прот. Ф. Ковалевський, в. об. єпарх. місіонера свящ. С. Казновецький, свящ. С. Карнковський, секретар Конс. І. Власовський, проф. Ф. Кульчинський, при секретарі проф. М. П. Кобрині. На засіданні ухвалено, між інш. постановами, оголосити конкурс на складання підручника по катехизації дітей. В цілі координації місійної діяльності в ряді повітів визначено засідання Повітових Місійних Комітетів з участю вик. об. єпарх. місіонера свящ. С. Казновецького: 17 лютого — в Любомлі; 18.ІІ — в Ковлі; 19.ІІ — в Гсрхові; 2.ІІІ — в Дубні; 3.ІІІ — в Здолбунові; 4.ІІІ — в Костополі. Місійні дні мають відбутись: 12.ІІ в с. Літовіжі і Джарах; 14.ІІ в с. Іваничі і Сельці, Волод. пов.; 15.ІІ в с. Хворостові і Новосілках. Місійно-народні курси в Перенятині-Барані призначено на 21—28 лютого б. р.

Свято в честь Кошиця. Один з найясніших моментів переживала в неділю 27 грудня м. р. українська громада з околиці Нью Йорку, яка численно зійшлася на поклик комітету, щоби вшанувати 40-ліття музичної праці проф. Олександра Кошиця. Велика зала Кругер Одиторіум у Нью Йорку була виповнена чільнішими громадянами з цілої околиці та зі самого Нью Йорку. Привітів було коло 70 зі Зполучених Держав і Канади. Вісім українських хорів з околиці Нью Йорку прибуло в комплекті. Це в більшості молодь, уроджена вже в Америці. Всі в народних одягах. Дівчата усталилися двома рядами від дверей до сцени і радісно привітали ювілята, проф. Кошиця та його дружину, які заняли почесні місця перед сценою. Прегарну промову виголосив д-р. Льонгин Цегельський про значіння праці проф. Кошиця як композитора українських народніх пісень та диригента народніх хорів. Другу промову виголосив д-р. Л. Мишуга про значіння Національного Хору Кошиця та його працю для української справи підчас поїздки по світі. Третю промову виголосив член хору гром. Стефан Шумейко з Нью Йорку по-англійськи. Між промовами обеднані хори з околиці Нью Йорку відспівали низку пісень. Зворушений до сліз відповів ювілят на всі промови і на привіт. Публика розходилась зі словами національного гімну на устах у переконанні, що ще почує проф. Кошиця нераз з його хором.

Большевизм та іспанська війна. Італійська преса принесла інтерв'ю з примасом Еспанії, що прибув до Риму. Примас Гома заявив м. і.: Такої страшної війни, як теперішня, Еспанія ще не мала. В ній є досі мільон убитих і ранених. Всі дорогоцінності в церквах заграблено й переважно вивезено до Большевії. М. ін. ви-

везено славну біблію св. Людзика з 4,800 дорогими мініатурами. 1000 церков знищено зовсім. В цілій Іспанії нема ні одного не ушкодженого хреста. Образам святих повивано кулями очі. Спрофановано також гроби святих, мощі їх розкинено, домовини забрано. Таке чекає весь світ, коли він завчасу не завважить большев. загрози. — Як подає „Оссерваторе Романо“, до вибуху громадянської війни було в Іспанії 60 архієпископів і єпископів, 33,500 священників та 20,640 черців. Тепер еспанська колегія у Римі перевела, на основі 200 листів есп. єпископів і священників та устних зізнань 186-ьох есп. священників, статистику, з якої виходить, що в Іспанії червоні вимордували 40—50% священників та 11 єпископів. У 9-ох дієцезіях вимордувано до 60% священників, у Малайзі до 90%; про черців нема ще статистичних даних. У 23-ох дієцезіях знищено майже всі церкви.

Пан рабін Айзен бачив у СССР віроісповідну свободу. Недавно вернувся з поїздки до Сопітів канадійський рабін Айзен і виголосив низку промов у радіо і на мітінгах, переконуючи, що під володінням большевиків є повна релігійна свобода. Едмонтонський часопис „Дженерал“, що помістив інтерв'ю з рабіном, тепер видрукував звіт „Шотляндського Біблійного Товариства“, в якому сказано на основі старанно зібраної статистики, що в Сопітах понад 70,000 церков, синагог і мошей замкнено й більшість з них перемінено на театри, клуби й стайні. В деяких церквах, які ще осталися на показ і для вилучування віруючих, большевики примусили священників вивісити портрети Леніна, Сталіна й Рикова. Всяка релігійна література заборонена. Від 1929 р. кожну особу, в якій найдуть біблію, карають за „злочин проти держави“. Всі церковні книжки наказано віддати урядові до переварення на газетний папір.

13 вироков смерти у московськiм процесі. В Москві скінчився процес проти Радека й товаришів. 13-ох обвинувачених з Пятаковом і Серебряковом засуджено на смерть через розстріл. Радек, Сокольніков і Арнольд дістали по 10 літ вязниці, Стрільов 8 літ. Прохання о ласку засуджених на смерть президія центрального комітету СССР відкинула й їх вже розстріляно. Всі підсудні признавалися до найогідніших злочинів. Вся європейська преса застановляється над тим, чи вони се робили під впливом гіпнозу чи затроєння, що аж до тої міри сгратили волю. Самовинищування большевиків продовжується...

З минулого Волині.

Чума на Волині.

Року 1798 літом Волинь була навичена страшною гостею чумою. В старих метричних актах фігурує вона під назвами: „нечаянная смерть“, „смертоносная заразительная язва“, „чумная бодъзнь“, „заразительная язва“, а нарешті й під звичайною назвою „чума“. Пошесть власне прокинулася в тодішньому Дубенському повіті, що назагал покривався тереном з повітом Дубенським з часів передвоєнних (до 1920 р.), але який, відомо, в кінці XVIII віку, хоч і увиходив у склад Волинської губернії, належав до єпархії Брацлавської. Чума отже навістила тодішню Брацлавську єпархію: в актах метричних старої „Житомирської“ (тепер—Волинської) єпархії згадки про неї ніби зовсім нема.— Пошесть насправді того року була (на Волині) смертю „нечаянною“. Вона не захопила ширшого терену, лише окремі села одної околиці, де і згасла. Про неї є згадки в селах:

Білогородка, Кутрів, Гумнище, Мерва й Берестечку з його присілками—Красилівка, Старички й Писки. Отже один лише куток Дубенщини. — Найперше хвороба констатується в Мерві, де 30 червня „напрасно“ умер од „заразительной язви“ якийсь тридцятилітній Тимофій Коваль. А далі з Мерви перекинулася чума ступнево до Білогородки (липень), Кутрова й Гумниці (серпень—вересень) і нарешті до Берестечка з присілками його (серпень—жовтень). В Берестечку чума й згасла остаточно 13 жовтня. — Жертв забрала пошесть—в Білогородці 75 душ, в Кутрові—10, в Гумнищах—17, у Мерві 23, в Берестечку з присілками—132 душ. Померлі—в більшості—були, здається, з кількох окремих хат села. В Білогородці, напр., вимерла ціла родина, що складалася, мабуть, з 13 душ. З пошестю провадилась боротьба. Про це свідчить не тільки той факт, що поза межі своєї околиці пошесть далі не пішла, а також і слідуюче. В Берестечку був протичум-

ний „лазарет”. Була перепроваджувана ізоляція хорих і померлих: чумних ховали на окремих кладовищах, видно—без священників, тільки силами одних „копачів”. Був напевне і військовий карантин в околиці, бо в Берестечку в травні того року справляє хрестини сина — „високо Благородний Йоан Господин Майор Проходъ-Озековъ”, „житель Російській”, а кумом у нього пишеться „високо Благородни Борисъ Алексея синъ Грековъ Полковникъ козацкой”. Карантин, мабуть, і зробив те, що поза межі своєї околиці далі страшна пошесть не пішла. Принаймні в околишніх селах Дубенщини й сусідньої „Житомирської” єпархії в той самий час згадки про смерть від чуми вже нема. — Померлі на чуму люде — в етаршому віці, а з них найбільше—у віці 15—40 років. З походження—всі вони селяни, і лише в Берестечку помер 16-літній хлопчик Дмитро Жирицький, швагер тамтейшого дяка Йоана Давидовича.

— Звідки була занесена пошесть?— На те відповідь, здається, дає метрична книга Берестечка. Видио з неї, що того року в кінці червня везли через околицю, в якій прокинулась чума, з с. Слобідка-Євтушки коло м. Бар на Поділлі (Брацлавська єп.) до с. Дубівки (?), панські фурмани пшеницю Переїзжаючи через с Коритне, нагло вони заслабли. Тамтейший священник Михаїл Амбровевчч їх сповідав, а не доїжджаючи Берестечка—двоє з них, 24-літні Григор Остапов син і Григор Лукавюк, нагло померли. Їх в Берестечку ховали 22 червня 1798 р. „христианскимъ обрадомъ”. А другого дня з тої валки ще двоє нагло померли: це були того ж села Слобідка-Євтушки Йоан Костюк 36 років і Стефан Павлук 18 років. І цих ще звичайним порядком ховали в Берестечку. А через тиждень по тих похоронах у Мерві вже констатують записи смерть в і д ч у м и.

СПРОСТОВАННЯ.

„Въ журналѣ „Ц. и Н.” за stycznia 1937 г. была помѣщена замѣтка о моем судебно-процессѣ съ Волын. Дух. Консист. Въ ней, между прочимъ, было сказано, что въ данное время я состою дѣловодомъ при Мисс. Синодалыи. Комитетѣ и что я на Волыни числился исполн. обязан. обязан. єпарх. миссіонера. Симъ заявляю: никакой я должности при Синод. Мисс. Комитетѣ не занимаю и вообще нигдѣ не служу, а числюсь въ числѣ безработныхъ и имѣю книжку безработныхъ.

Никогда я по Волыни ни числился ни Блаженнѣйшимъ Владыкой — Митрополитомъ, ни Волын. Дух. Ко-рпией, исполняющ. обяз. єпарх. миссіонера.

І. Петрухинъ“

Від Редакції. Друкуємо це спростовання з захованням стилю і правопису

Адреса Редакції:

**m. Krzemieniec, Wołyński Konsystorz Duchowny
Redakcja dwutygodnika „Cerkwa i Narid”**

ПЕРЕДПЛАТА: річна 8 зл., піврічна 4 зл., квартальна 2 зл., місячна 80 гр. Окреме число—40 гр.

ОГОЛОШЕННЯ: ціла сторінка—25 зл., $\frac{1}{2}$ стор.—15 зл., $\frac{1}{4}$ стор.—8 зл., $\frac{1}{8}$ стор.—5 зл. Дрібні оголошення по 10 гр. за слово

Грош: надсилати на конто чекове Волинської Духовної Консисторії — П. К. О. № 140.288, або переказами на адресу:
m. Krzemieniec, Wołyński Konsystorz Duchowny

Видавець — *Волинська Духовна Консисторія.* Відп. редактор — *В. Квасницький.*

Drukarnia W Cwika w Krzemieńcu.